

Protektorat u međunarodnom pravu

UDK 341.212

Sažetak

Rad počinje analizom pravnog instituta protektorata te svim oblicima u kojima ga se može pronaći, posebice onim stvorenima u klasičnom međunarodnom pravu. Autor dalje obrađuje glavna obilježja protektorata (utjecaj na međunarodnopravnu sposobnost države pod protektoratom), kao i različite oblike u kojima se ovaj institut javlja (kvaziprotektorat, kolektivni protektorat, protekcija itd.). Osim toga, autor se bavi institutom Međunarodne teritorijalne uprave (International Territorial Administration - ITA), s posebnim naglaskom na državu Bosnu i Hercegovinu i njezin međunarodnopravni položaj. Na kraju autor primjećuje preobrazbu protektorata u smislu klasičnog međunarodnog prava, kao dvostranog odnosa između države zaštitnice i države štice, u suvremeni institut Međunarodne teritorijalne uprave, koji je sredstvo kojim međunarodna zajednica osigurava međunarodni pravni poredak.

Ključne riječi: protektorat, država zaštitnica, Bosna i Hercegovina, oblici protektorata

1. Uvod

Stvarna politička ovisnost slabije države o jačoj odražava se, između ostalog i u odnosu koji se naziva protektoratom.¹ Ipak, taj naziv ne odgovara potpuno sadržaju pravnog odnosa koji obuhvaća, nego tek približno ocrta osnovne značajke tog odnosa ovisnosti.²

Protektorat u pravilu nastaje na temelju međunarodnog ugovora kojim se odnos ovisnosti uređuje navođenjem prava i dužnosti obiju strana.³

Tim ugovorom se država zaštitnica obvezuje štiti integritet države štice od agresije ili bilo kojih drugih oblika povrede prava zajamčenih međunarodnim pravom, ali i od bilo koje ugroze na unutarnjem planu. Istodobno jača, država zaštitnica preuzima ovlasti države štice u njezinim međunarodnim odnosima.⁴

¹ "Protektor (protekcija) 1. pokrovitelj, zaštitnik; 2. u međunarodnom pravu država koja preuzima nad nekom zemljom protektorat. Protektorat- pokroviteljstvo, zaštićivanje, okrilje, obrana uopće, a osobito: formalno pokroviteljstvo jače države nad slabijom; faktički- pokroviteljstvo je oblik zavisnosti koji imperijalističke države nasilno nameću drugim zemljama; 2. naziv ovako okupirane zemlje; isto i protektorstvo." Klaić, B., Rječnik stranih riječi, Zagreb, Nakladni zavod MH, 1986., str.1410.

² Ibler, V., Rječnik međunarodnog javnog prava, Informator, Zagreb, 1987., str.259.

³ Ibid., str. 259.

⁴ Hoffman, G., "Protectorates", u: Bernhardt, R. (ur.) Encyclopedia of Public International Law, sv.10, Amsterdam, New York, Oxford, Tokyo, North-Holland, 1987., str. 336.

No, stupanjem na snagu ugovora kojim se uspostavlja protektorski odnos ne nestaje međunarodno pravni subjektivitet slabije države, to jest države šticećenice. Isto tako ne možemo govoriti ni o reciprocitetu u tom odnosu jer država šticećenica, već po prirodi samog instituta protektorata, ne preuzima obavezu pomaganja i zaštite države zaštitnice.⁵

Na pojedini protektorski odnos utječe mnogo čimbenika - počevši od političkih okolnosti pa sve do posebnih uglavaka ugovora o protektoratu, ali za svaki je primjer karakteristično umanjenje djelatne sposobnosti slabije države na području međunarodnih odnosa, te istodobno povećanje međunarodnopravne odgovornosti države zaštitnice.⁶

Uzimajući u obzir sve navedene elemente posebno ćemo se osvrnuti, a sve kroz prizmu instituta protektorata, kako na slučajeve iz bliže i daljnje prošlosti, tako i na aktualnosti, osobito na primjeru države Bosne i Hercegovine.

2. Odnosi ovisnosti

Institut protektorata dio je znatno šireg područja koje se naziva odnosima ovisnosti.

Kako u prošlosti tako i u sadašnjosti srećemo se s velikim brojem odnosa ovisnosti među državama kao subjektima međunarodnog prava. Ti odnosi mogu biti lako uočljivi, ali i latentni. No, u svakom slučaju znatan utjecaj na njihov nastanak i sadržaj imaju ekonomski, politički i vojni čimbenici. Vrijedi spomenuti i to da odnosi ovisnosti ne nastaju nužno u pravno uobličanim odnosima između država ili njihovih vlada, nego i u neslužbenim odnosima kao što su povezanost tržišta, financijskog kapitala, kulturnih utjecaja, ali i političkih stranaka.⁷

Pogledamo li primjere iz prakse, ili u prošlosti ili u sadašnjosti, lako ćemo vidjeti da se odnosi političke ovisnosti javljaju u velikom broju pravnih oblika, sa znatno različitim sadržajem. Naime, postoji veliki broj primjera odnosa ovisnosti koji se teško uvrštavaju u određene kategorije. Svojim posebnim obilježjima bilo bi ih ispravnije shvatiti kao niz prijelaznih i kombiniranih pojava oblika odnosa ovisnosti.⁸

Uz to, karakteristična je i stupnjevitet intenziteta ovisnosti, osobito s gledišta formalnopravne ravnopravnosti država u takvim odnosima.

U pojedinim primjerima odnosa ovisnosti države nastupaju kao formalno ravnopravni subjekti međunarodnog prava, čak štoviše jedna drugoj priznaju punu suverenost. Osobito je to slučaj kod ekonomskih ili političkih ugovora, kod kojih se, naime, ne dira u formalnu ravnopravnost, ali se slabija država stvarno dovodi u odnos ovisnosti, najčešće na temelju ekonomske, ali katkad i vojno-obrambene podloge.⁹

U težim oblicima ovisnosti, javljaju se ugovori o savezu i zaštiti, u slučaju kojih jača država pruža zaštitu slabijoj, ne dirajući u njezinu sposobnost i pravo da održava izravne diplomatske i ugovorne odnose s drugim državama. U većini takvih slučajeva ugovori imaju formalni oblik uzajamne obveze na pomoć i davanje vojnih olakšica.¹⁰

Odnos ovisnosti dodatno se pojačava ako slabija država djelomice ili posve prepusti jačoj državi zastupanje i sklapanje međunarodnih ugovora. Ako se k tome slabija država obveže da neće samostalno sklapati određene vrste ugovora, ili potpuno prepusti jačoj državi svoje vanjsko zastupanje, tada već možemo govoriti o formalnoj međunarodnoj ovisnosti. Ipak, i pod tim okolnostima slabija država ostaje poseban subjekt međunarodnog prava.¹¹

⁵ Ibler, *op.cit.* (bilj. 2), str. 259.

⁶ *Ibid.*, str. 259.

⁷ Andrassy, J., Bakotić, B., Vukas, B., *Međunarodno pravo, sv. 1*, Zagreb, Školska knjiga, 1998., str. 107.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

U krajnjim slučajevima, međunarodna osobnost slabije države može čak potpuno iščeznuti, te ona ulazi u državnopravni i upravni sustav jače zemlje, zadržavajući tada samo posebni domaći upravni aparat kao podlogu za unutarnju upravu s većom ili manjom samoupravom. Ovisno o povijesnom kontekstu i vremenu, domaća organizacija uprave odigrala je katkad i ulogu produžene ruke kolonijalne uprave, ali istodobno i ulogu čvrstog temelja na kojem se zasnivala borba za osamostaljenje tih istih kolonija. Primjer za to su Maldivi, francuski protektorati na Dalekom istoku i u Sjevernoj Africi te Malaja.¹²

U posljednjih pedeset godina, kao što ćemo vidjeti u nastavku rada, bili smo svjedoci potvrde teze da su oblici odnosa ovisnosti ne samo mnogobrojni, nego i vrlo promjenjivi, te da isti pravni oblik može označavati istodobno odnos u kojem slabija strana dolazi u sve veći stupanj ovisnosti prema jačoj, kao i odnos gdje dotad jača strana, zbog promijenjenog odnosa snaga, mora pristati na ustupke slabijoj sve do potpunog napuštanja svojeg povlaštenog položaja.¹³

Odnosi ovisnosti često imaju ulogu prijelaznih oblika na razvojnom putu od samostalnosti prema podložnosti, ali i obratno.¹⁴

Posljednja se situacija eksplicitno predviđa i u samoj Povelji Ujedinjenih naroda, točnije u njezinom članku 73. (st. 1. t. a) koji govori o statusu nesamoupravnih područja.¹⁵ Povelja je, naime, uvela naziv "nesamoupravna područja" za zemlje pod kolonijalnom upravom, odnosno za ona područja čije pučanstvo još nije postiglo punu mjeru samouprave.¹⁶

Pa ipak, od svih oblika ovisnosti, institutu protektorata koji je u središtu našeg interesa najbliži je, premda povijesno i zemljopisno ograničen, institut vazaliteta.

2.1. Vazalitet

Iako sam institut vazaliteta¹⁷, kao i njegov naziv, potječu iz srednjovjekovnog feudalnog prava, kada govorimo o odnosima između država, pod tim se pojmom ponajprije misli na odnos koji je predstavljao prijelazni oblik odnosa u kojem su se nalazile balkanske države

¹² "Povijest kolonijalne ekspanzije pokazuje najrazličitije oblike i stupnjeve podložnosti i samouprave. Pritom se domaća uprava često smatrala kao ostatak prošlosti koji treba postepeno uzmaci pred kolonijalnom upravom. Ali u novo doba razvoj je išao obrnutim pravcem, i domaća je organizacija poslužila više puta kao podloga za izgradnju veće samostalnosti ili postizanje neovisnosti *ibid.*

¹³ *ibid.*

¹⁴ "Od starih povijesnih, pa do najnovijih vremena države su se širile na različite načine. Jedan je način bio osvajanje novih područja i njihovo pripajanje matičnom području. No već iz davnih vremena poznat je i drugi način, naime, da jača država ostavi slabiju, eventualno i u ratu pobijeđenu državu da i dalje postoji, ali je veže uza se nekim vezama podređenosti. Ali osvajanje može dovesti i do potpune podređenosti neke zemlje, a da ona ipak ne postane sastavni dio osvajačeve zemlje, nego je u njegovoj vlasti kao odijeljeno područje. Nad tom zemljom vlada strana vlast u kojoj domaće pučanstvo nema nikakvog udjela. Iako poznat u različitim razdobljima povijesti, taj se oblik - kolonija - naročito proširio u doba kolonijalne ekspanzije i doživio svoj najviši uspon prije prvog svjetskog rata s razvijenim kolonijalnim carstvima nekih europskih država." *ibid.*, str. 108. Nasuprot tomu, proces dekolonizacije, naročito u drugoj polovini 20. stoljeća primjer je reverzibilnosti takvih procesa.

¹⁵ "Članovi Ujedinjenih naroda koji su odgovorni ili preuzmu odgovornost za upravljanje područjima kojih pučanstvo još nije postiglo punu mjeru samouprave priznaju načelo da su interesi stanovnika tih područja prvenstveni. Oni prihvaćaju kao svetu dužnost obvezu da što je više moguće unaprijeđuju, unutar sustava međunarodnog mira i sigurnosti uspostavljenog ovom Poveljom, blagostanje stanovnika tih područja, te u tu svrhu(...) da razvijaju samoupravu, vodeći računa o političkim težnjama tog pučanstva i potpomažući ih u postepenom razvijanju njihovih slobodnih političkih ustanova, u skladu s posebnim okolnostima svakog područja, i njegova pučanstva te raznim stupnjevima njegova napretka." (Povelja Ujedinjenih naroda, *Narodne novine - Međunarodni ugovori*, br. 15, 1993.)

¹⁶ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 121.

¹⁷ "Vazal, (vassal iz srednjovjeklat. vassalus, a to je vjerojatno od keltskog vassus - pratilac, sluga), 1. u feudalnoj epohi - osoba zavisna od druge osobe, krupnijeg feudalca, seniora, sizerena, kralja, i obvezana ovom na različite dužnosti, 2. podčinjena, zavisna osoba ili zavisna država (vazalna država); kmet, rob, pokoran, podvrgnut čovjek, podanik, podložnik, slugan" Klaić, *op.cit.* (bilj. 1.), str. 1410.

u svojem razvoju prema samostalnosti, od Otomanskog carstva koje je, shodno tomu, za njih imalo ulogu sizerena. Kod vazaliteta, kao i kod protektorata, postoji pravni odnos jednostrane trajne ovisnosti slabije zemlje prema jačoj.¹⁸

Posljednja balkanska država u takvom odnosu bila je, sve do 1908., Bugarska. Te su zemlje bile ograničeno pravno i djelatno sposobne, nisu mogle slati niti primati poslanike, a u njihovim su prijestolnicama sjedili iskusniji diplomati s naslovom generalnog konzula. U slučaju kada bi i sudjelovale na nekoj međunarodnoj konferenciji, njihova tzv. polusuverenost dolazila bi do izražaja primjerice tako što bi dolazile na posljednje mjesto među sudionicima konferencije, kao što je to bio slučaj s Bugarskom na Haškim mirovnim konferencijama godine 1899. i 1907.¹⁹ Takav položaj imali su zastupnici Srbije, Vlaške i Moldavije i u Dunavskoj obalnoj komisiji.²⁰

Osim toga, često se postavljalo i pitanje može li vazalna država sama za sebe voditi rat, dakle, neovisno o sizerenu. To je ovisilo o konkretnim odnosima u kojima bi se našla vazalna država prema sizerenu. No, činjenica da je Bugarska povela rat protiv Srbije 1885., a Egipat je, zajedno s Velikom Britanijom ratovao 1898. u Sudanu,²¹ dala je pozitivan odgovor na to pitanje.

Institut vazaliteta nestaje početkom i tijekom 20. stoljeća. Bugarska proglašava svoju neovisnost od Otomanskog carstva 5. listopada godine 1908. Istoga dana Austro-Ugarska formalno pripaja Bosnu i Hercegovinu.²² Spomenimo još da je Otomansko carstvo bilo sizeren Egipta sve do 1914. godine, te da je Velika Britanija imala sizerenstvo nad nekim indijskim vazalnim državama, sve dok takav odnos nije bio ukinut indijskim proglašenjem neovisnosti 1947.²³ No, za Tibet se i danas smatra da je pod sizerenstvom Kine.²⁴

2.2. Mandati i starateljstvo

Nakon prvog svjetskog rata sazrijeva spoznaja da je kolonijalni režim nepravedan. To potvrđuje i činjenica da države pobjednice nisu podijelile posjede pobijeđenih država na dotadašnji način. Oblikovana je misao da se kolonije pobijeđenih država pretvore u mandate, koje bi prosvijećeni narodi preuzeli nad zaostalim narodima nerazvijenih područja.²⁵

Tako je člankom 22. Pakta Lige naroda bio predviđen institut mandata. Između ostalog, u njemu se proglašava dobrobit i razvoj naroda na mandatskim područjima svetim zadatkom civilizacije, te se određuju neka pravila za upravu tim područjima koja se obavlja u ime Lige naroda i pod njezinim nadzorom.²⁶ Ideja mandatskog sustava, djelo njegovog osmišljavanja i oblikovanja, pripisuje se južnoafričkom državniku, generalu Jan Christiaanu Smutsu.²⁷

¹⁸ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 108.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ "Pariškim ugovorom od 30. ožujka 1856., osnovane su dvije komisije: Obalna i Europska. Trebalo je da obalna komisija bude stalna. U nju bi ušli delegati svih obalnih država, među njima također Srbije, Vlaške i Moldavije, ali za te tri države bilo je određeno da šalju povjerenike koje bi potvrđivao sultan kao sizeren tih kneževina, a sudjelovali bi u radu komisije bez prava glasa." *Ibid.*, str. 168.

²¹ *Ibid.*, str. 108.

²² Wenborn N. Matthews, C., *Kronika XX. stoljeća*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1994., str. 39.

²³ Jennings, R., Watts, A., *Oppenheim's International Law*, sv. 1., Essex, Longman, 1992., str. 267.

²⁴ "In 1951 China and Tibet concluded an agreement which provided for China to be responsible for the foreign relations of Tibet. Thereafter Chinese actions tended increasingly towards the absorption of Tibet into China. In 1954 India and China concluded an agreement on trade and intercourse between India and Tibet, Tibet being referred to as the 'Tibet region of China'." *Ibid.*

²⁵ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 112.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Wright, Q., *Mandates and United Nations*, <http://reference.allrefer.com/encyclopedia/M/mandates.html>, 22. ožujka 2004.

Osim Njemačke, i Otomansko je carstvo bilo na strani gubitnika nakon završetka Prvoga svjetskog rata, te su se upravo zbog toga, osim njemačkih teritorija, i neka područja koja su do tada bila pod Otomanskim carstvom, našla pod mandatom. Mandatska su područja bila podijeljena, prema stupnju razvoja, na tri kategorije: mandate A, B i C.²⁸

Mandati A bile su zemlje koje su se, uz uvjet da primaju savjete i pomoć postavljenog im mandatar, mogle "privremeno priznati kao neovisne". Takav bi mandat prestao onoga trenutka kada bi bilo koja od tih zemalja postala u dovoljnoj mjeri razvijena da može posve sama sobom upravljati. U skupini mandata A nalazile su se Sirija i Libanon (pod mandatom Francuske), Palestina, Irak i Transjordanija (pod mandatom Velike Britanije), te se zbog takvog položaja mandatskih područja iz ove skupine za te zemlje moglo tvrditi da su bile, već tada, međunarodnopravni subjekti, a njihov je položaj bio sličan protektoratima.²⁹

Mandati B bile su zemlje koje nisu imale domaće neovisne političke organizacije, no njima je mandatar ipak upravljao uz neka ograničenja i obveze. U toj su se skupini nalazile sljedeće zemlje: Togo i Kamerun (podijeljeni između Velike Britanije i Francuske), Njemačka Istočna Afrika ili Tanganjika (pod Velikom Britanijom), te Ruanda i Burundi (pod Belgijom).³⁰

Područja koja su se nalazila u mandatima C skupine bila su ona najzaostalija, a mandatar je upravljao njima kao sastavnim dijelom vlastitoga područja. U toj su skupini bili: Njemačka, Jugozapadna Afrika (pod Južnom Afrikom), Zapadni Samoa (pod Novim Zelandom), Nauru (pod zajedničkim mandatom Velike Britanije, Australije i Novog Zelanda), Njemačka Nova Gvineja i ostali njemački otoci južno od ekvatora (pod Australijom) te njemački otoci sjeverno od ekvatora (pod Japanom).³¹

Države mandatar obavljale su svoje dužnosti pod okriljem Lige naroda i u njezino ime.³² Vrhovni nadzor obavljalo je Vijeće Lige naroda, dok je godišnje izvještaje koje su mandatar bili dužni slati, ispitivalo posebno pomoćno tijelo, Stalni odbor za mandate, koji je imao jedanaest članova.³³

U Paktu su bile posebno istaknute obveze mandatarata glede mandata B i C koji su bili dužni: 1.) suzbiti svaku zloupotrebu, kao što su trgovina robljem, prodaja oružja i alkohola, 2.) osigurati slobodu savjesti i vjeroispovijesti, 3.) ne podizati utvrde, vojne baze niti provoditi vojnu izobrazbu pučanstva, osim ako su one bila usmjerena prema obrani samoga mandatskog područja, te 4.) poštovati načela "otvorenih vrata" za trgovinu sa svim članova Lige naroda.³⁴

Osnutkom Ujedinjenih naroda, svi dotadašnji mandati B i C pretvoreni su u starateljska područja, osim Jugozapadne Afrike (sada Namibije), nad kojom su se, sve do njezine neovisnosti 1990. sukobljavali interesi Južne Afrike i Ujedinjenih naroda.³⁵

U doba kada nastaju Ujedinjeni narodi, nakon završetka Drugog svjetskog rata, bilo je vrlo teško nametnuti neku novu ideju silama pobjednicama, a koje su ujedno bile do tada i velike kolonijalne sile. Znalo se da sile pobjednice neće ni u kojem slučaju prihvatiti rješenje kojim bi se morale obvezati da će priznati kolonijalnim narodima pravo na samoodređenje i im dati samostalnost.³⁶ Pa ipak, suprotstavljeni argumenti i sukobljeni interesi pomireni su u "Deklaraciji o nesamoupravnim područjima" koja je ušla u Povelju Ujedinjenih naroda (glava XI).³⁷

²⁸ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.) str. 112.

²⁹ *Ibid.*, str. 113.

³⁰ *Ibid.*, str. 112.

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*, Međutim, Japan je zadržao svoja mandatska područja i pošto je istupio iz Lige naroda, *Ibid.*, str.113., Prije spomenuta otočja Tihog oceana koja su bila pod mandatskom upravom Japana, po završetku rata došla su pod upravu Sjedinjenih Država, *Ibid.*, str.114.

³³ Wright, *op.cit.* (bilj. 27.)

³⁴ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 113.

³⁵ Wright, *op.cit.* (bilj. 27.)

³⁶ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 113.

³⁷ "Čl. 73. Povelje nalaže državama koje upravljaju nesamoupravnim područjima određene obveze. Uvodno se određuje da članovi Ujedinjenih naroda koji imaju ili preuzmu odgovornost za upravljanje nesamoupravnim

Deklaracija se odnosila na sva nesamoupravna područja, a to su bila ne samo ona pod starateljstvom nego i sva druga koja su bila pod bilo kakvim oblikom kolonijalne uprave.³⁸

Pa ipak, Povelja razdvaja starateljska područja od ostalih nesamoupravnih područja u užem smislu.

Povelja tako uvodi za institut starateljstva poseban sustav upravljanja i nadzora (glava XII). Taj je sustav predviđen za područja koja su do tada bila pod mandatom, zatim za područja koja bi se nakon završetka Drugog svjetskog rata oduzela pobijeđenim državama, a taj se sustav mogao primijeniti i na druga područja dobrovoljnom odlukom država upraviteljica.³⁹

Dotadašnje mandatske upraviteljice postale su tako upravnim vlastima u smislu Povelje.⁴⁰

No, povelja je ipak odredila da se starateljski sustav neće primjenjivati na zemlje koje su postale članice Ujedinjenih naroda, među kojima se odnosi moraju temeljiti na poštivanju načela jednake suverenosti.⁴¹

U skladu s tim propisom pod starateljstvo nisu došle bivše francuske mandatske zemlje Libanon i Sirija, koje su postale čak iskonski članovi Ujedinjenih naroda, budući da su sudjelovale na konferenciji u San Franciscu, a pristupile su i Deklaraciji Ujedinjenih naroda.⁴²

Posebno je rješenje bilo predviđeno za Palestinu koja je također bila mandat A i koju je Velika Britanija napustila 14. svibnja 1947. Naime, na tom se području planiralo, u skladu s rezolucijom Opće skupštine 181 (II) od 29. studenoga 1947., uspostaviti dvije samostalne države, arapsku i židovsku. Ubrzo je taj plan propao, a nakon arapsko-židovskog rata, stvorena je jedino država Izrael.⁴³

Uz to, Povelja je predvidjela posebno tijelo Ujedinjenih naroda za poslove starateljstva, Starateljsko vijeće. Ono je dobilo zadaću da obavlja brigu i nadzor, pod vodstvom Opće skupštine nad provođenjem starateljske uprave na svim starateljskim područjima osim strategijskih zona, koje je nadziralo Vijeće sigurnosti.⁴⁴

Može se reći da su starateljska područja bila posebni subjekti međunarodnog prava, ali kako je njima upravljala druga država kao "upravna vlast", ona nisu imala međunarodnu djelatnu sposobnost. Lako uočavamo određenu sličnost s institutom protektorata. Ipak, djelovanje "upravne vlasti" bilo je ograničeno i materijalno i formalno, svrhom samog starateljstva odnosno jakom nadzornom vlašću Ujedinjenih naroda.⁴⁵

Uzmemo li u obzir temeljne zadatke sustava starateljstva iz same Povelje,⁴⁶ a osobito onaj u 2. točki 76. članka, prema kojoj je cilj sustava starateljstva da stanovništvo starateljskog

područjima priznaju načelo da su interesi stanovnika tih područja prvenstveni i da 'prihvaćaju kao svetu dužnost obvezu da što je više moguće unapređuju...blagostanje stanovnika'.", *Ibid.*

³⁸ "Ta se deklaracija odnosi na sva nesamoupravna područja, a to su ona 'kojih pučanstvo još nije postiglo punu mjeru samouprave'.", *Ibid.*, str. 114.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Tako Povelja u članku 81. određuje: "Sporazum o starateljstvu obuhvaća u svakom slučaju uvjete pod kojima će se upravljati starateljskim područjem i određuje vlast koja će njime upravljati. Ta vlast, koja se dalje naziva "upravna vlast", može biti jedna država ili više njih ili sama Organizacija." Za tekst Povelje Ujedinjenih naroda vidi supra., bilj. 15.

⁴¹ "Starateljski se sustav ne primjenjuje na zemlje koje su postale članice Ujedinjenih naroda, među kojima se odnosi moraju temeljiti na poštivanju načela suverene jednakosti.", Članak 78. Povelje Ujedinjenih naroda, *Ibid.*

⁴² "Skupština Lige naroda je na svom završnom zasjedanju 12.4.1946. potvrdila da je prestao mandat za Siriju, Libanon i Transjordaniju. Transjordanija (danas Jordan) je prestala biti mandatom kad joj je ugovorom od 22.3. 1946. Velika Britanija priznala suverenost i neovisnost.", Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 114.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ "Kao strategijska zona proglašeni su jedino Pacifički otoci koji su stavljeni pod starateljstvo Sjedinjenih Država.", *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*, str. 115.

⁴⁶ Tako čl. 76. Povelje određuje: "Temeljni zadaci sustava starateljstva, u skladu s ciljevima Ujedinjenih naroda izloženima u članku 1. ove Povelje, jesu: a) jačati međunarodni mir i sigurnost; b) unapređivati politički, ekonomski, socijalni i prosvjetni napredak stanovništva starateljskih područja i njihov progresivni razvoj prema samoupravi i neovisnosti, kako to odgovara posebnim okolnostima svakog područja i njegova pučanstva te slobodno izraženim

područja razvija prema samoupravi i neovisnosti, vidimo da je taj odnos ovisnosti ipak znatno više usklađen s načelom prava naroda na samoodređenje od mandatskog sustava.

Tijela Ujedinjenih naroda činila su jak pritisak kako bi ubrzali procesi stjecanja neovisnosti starateljskih područja, istodobno stvarajući mehanizme da se plebiscitarna želja domaćeg stanovništva poštuje u svakoj prilici.

Već 1956. spominju se u izvještajima Starateljskog vijeća rokovi za stjecanje neovisnosti ili samouprave. Od tada se vršio sve jači pritisak za ubrzanje razvoja pojedinih starateljskih područja prema neovisnosti. Opća je skupština pazila da se odluke o konačnom prestanku starateljstva stvaraju u skladu sa željama stanovništva, određivala je komisije za provedbu izbora i plebiscita pod nadzorom Ujedinjenih naroda. Ona se nije zadovoljavala rješenjima koja je upravna vlast predlagala kao konačna.⁴⁷

Kada je Francuska godine 1956. provela plebiscit među stanovništvom Toga, unaprijed predviđajući svojim okvirnim zakonom da ako se narod na plebiscitu za to izjasni, Togo dobije samoupravu unutar Francuske unije, Opća skupština Ujedinjenih naroda nije dopustila da se bilo kakav starateljski odnos mijenja bez njezina mišljenja i odobrenja. 1960. godine, Togo je tako, na temelju izbora provedenih 1958. pod nadzorom Ujedinjenih naroda, kada se većina stanovništva izjasnila za neovisnost, postao samostalna država.⁴⁸

Načelo samoodređenja naroda svoje najizrazitije, ali istodobno i najbizarnije ostvarenje imalo je na primjeru malenoga otoka Nauru. S obzirom da su nalazišta fosfata bila gotovo iscrpljena, a samim time bi gospodarski opstanak i razvoj bili znatno teži, ako ne i nemogući, međunarodna zajednica je predlagala da se, uz neizbježno preodgajanje i izobrazbu, sve stanovništvo preseli na neko drugo mjesto. No, stanovništvo otoka odlučilo je ostati te je istodobno tražilo samostalnost. Otok Nauru stekao je neovisnost 31. siječnja 1968.⁴⁹

Iako danas više nema starateljskih područja,⁵⁰ Starateljsko vijeće i dalje postoji. Osim za bivše mandate i područja oduzeta pobijedenim državama u Drugome svjetskom ratu, Povelja je previdala mogućnost da se starateljstvo uspostavi i nad područjem koje država upraviteljica "dobrovoljno podvrgne tom sustavu (čl. 77., st. 1. t. c) Povelje). Uspostavljanje nekoga novog odnosa starateljstva bez pristanka stanovništva odnosno područja bilo bi nesumnjivo suprotno pravu naroda na samoodređenje i međunarodnom pravu.

2.3. Nesamoupravna područja

Naziv "nesamoupravna područja" za zemlje pod kolonijalnom upravom, uvodi Povelja UN-a (čl. 73.).⁵¹ Šire tumačenje tog naziva obuhvaća svojim opsegom i starateljska područja, o kojima smo već govorili.⁵²

željama odnosno pučanstva i kako to određuje svaki sporazum o starateljstvu; c) poticati poštovanje prava čovjeka i temeljnih sloboda za sve bez razlike s obzirom na rasu, spol, jezik ili vjeroispovijed, i razvijati osjećaj međuzavisnosti naroda svijeta; d) osigurati jednako postupanje na socijalnom, ekonomskom i trgovačkom polju za sve članove Ujedinjenih naroda i njihove državljane, tako i jednako postupanje prema potonjima u pravosuđu, ne dirajući u postizavanje navedenih ciljeva i uz rezervu odredaba članka 80." Za tekst Povelje Ujedinjenih naroda vidi supra. bilj. 15.

⁴⁷ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 116.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Gana je stekla svoju neovisnost 1957. (kao prva zemlja nad kojom je starateljstvo prestalo uz odobrenje Opće skupštine i ispunjenjem svih uvjeta koje postavlja Povelja), Togo, Kamerun i Somalija 1960., Tanganjika 1961., Ruanda, Burundi i Samoa 1962., Nauru 1968., Papua - Nova Gvineja 1975. Zajednica Sjevernomarijanskih Otoka, Savezne Države Mikronezije, Republika Marshallsko Otočje 1990., Republika Palau 1994. *Ibid.*, str. 117.

⁵¹ "Ta široka formulacija obuhvaća sve odnose gdje neko područje stoji pod odgovornim utjecajem neke države, nije ravnopravno uklopljeno u matično područje te države, a s druge strane, nema punu mjeru samouprave. Inače te zemlje mogu biti na vrlo različitom stupnju političkog razvoja, a različiti može biti i njihov odnos prema

Članak 73. Povelje Ujedinjenih naroda navodi i obvezu redovitog obavještanja glavnog tajnika UN-a o ekonomskim, socijalnim i prosvjetnim prilikama u tim područjima.⁵³ Na početku su se područja za koja je postojala ta vrsta obveze, posebno nabrajala, a kasnije nije shvatilo da bi načelno određivanje takvih područja bilo znatno praktičnije. Dakle, što se ima smatrati nesamoupravnim područjem po prvi puta je na načelnoj razini oblikovano u Rezoluciji 1541 (XV) (Deklaracija o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima) iz 1960. godine. Određeno je tako da je država upraviteljica dužna izvještavati o područjima koja su zemljopisno odijeljena i koja se razlikuju od nje etnički i kulturno. Uzimaju se u obzir, dakako, i drugi elementi kao što su npr. elementi upravne, političke, pravne, gospodarske ili povijesne prirode, osobito ako oni utječu na odnos između nesamoupravnog područja i države upraviteljice na takav način da stavljaju to područje u podređeni položaj.⁵⁴

Elemente prema kojima se prosuđuje radi li se o nesamoupravnom području ili ne, Opća skupština ocjenjuje prema svojem nahodenju. Pritom, iznimno je važno načelno stajalište Opće skupštine da se geografski jedinstvena, cjelovita područja ne razdvajaju. Ipak, ponekad posebne okolnosti, kao što je primjena načela samoodređenja naroda, zahtijevaju odstupanja od tog načela. Primjer jedne takve iznimke jest slučaj odcjepljenja Eritreje od Etiopije 1993. godine.⁵⁵

Iako je u Povelji izričito navedena samo dužnost obavještanja tijela Ujedinjenih naroda, to ipak ne znači da ista ta tijela ne bi smjela raspravljati o svakom pojedinom izvještaju države upraviteljice. Ovlasti tijela Ujedinjenih naroda rasla su razmjerno jačanju protukolonijalnih tendencija, ponajprije u Općoj skupštini, u prvom redu zaslugom sve većeg broja novih država koje su nastajale dekolonizacijom te činile pritisak ka nastavljanju i intenziviranju tog procesa.

Kako bi se uspješno nosila s tim zadatkom, Opća skupština još je 1946. stvorila posebno pomoćno tijelo, Odbor za razmatranje izvještaja o nesamoupravnim područjima.⁵⁶ Odbor je postojao do 1963. godine kada njegove zadatke preuzima Odbor za provedbu Deklaracije o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima.

Na drugoj strani rastao je otpor kolonijalnih zemalja. Već od početka dužnost izvještavanja nije im bila po volji, pa su je na sve načine nastojale zaobići. Najprije se pokušalo doslovnim, restriktivnim tumačenjem Povelje, osporiti status pojedinih područja kao nesamoupravnih. Zatim se isticao argument da postizanje unutarnje samouprave na ekonomskom, socijalnom i prosvjetnom planu znači dovoljan stupanj razvoja da prestane dužnost izvještavanja i prema tome da odnosno područje time prestaje biti nesamoupravno. Neke su pak zemlje uključile svoje kolonije u ustavni poredak matice zemlje, dok su druge dale pojedinim područjima visok stupanj samouprave.⁵⁷

državi koja njima upravlja. Mogu to biti posebne države s izgrađenim državnim tijelima, a da su ipak pod vrhovnom vlašću druge države ili makar samo pod protectoratom ili tome sličnom odnosu prema kojem se stranjoj državi daje pravo većeg ili manjeg utjecaja na određivanje državne politike. Ali, mnogo je bilo zemalja koje nisu imale nikakvu ili gotovo nikakvu vlastitu upravu ni vlastite organe, nego je njima potpuno upravljala neka strana vlast." Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 121.

⁵² *Ibid.*

⁵³ U članku 73. Povelje Ujedinjenih naroda tako se navodi: "Članovi Ujedinjenih naroda koji su odgovorni ili preuzmu odgovornost za upravljanje područjima kojih pučanstvo još nije postiglo punu mjeru samouprave(...)prihvataju kao svetu dužnost obvezu da(...)redovito dostavljaju, radi obavještanja, a uz ograničenja koja zahtijevaju sigurnost i ustavni obziri, glavnom tajniku statističke i druge informacije tehničke prirode koje se odnose na ekonomske, socijalne i prosvjetne prilike u područjima za koje su odgovorni, izuzev ona područja na koja se odnose glave XII. i XII." Za tekst Povelje Ujedinjenih naroda vidi supra., bilj. 15.

⁵⁴ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 121.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ "U odbor su ulazile sve države koje su dužne podnositi izvještaje, a uz njih isto toliki broj država koje nemaju brigu nad nesamoupravnim područjima. Taj sastav je analogan sastavu Starateljskog vijeća, pa se time pokazuje težnja približiti položaj nesamoupravnih područja položaju područja pod starateljstvom." *Ibid.*, str. 122.

⁵⁷ "Francuska, Nizozemska i Danska uključile su neke svoje kolonijalne posjede u ustavni poredak matice zemlje. Francuska je dala položaj francuskih departmana svojim posjedima Martinique, Guadeloupe, Francuskoj Gvajani

Opća skupština, uvidjevši takvu praksu država upraviteljica, izjašnjava se protiv jednostranih odluka o prestanku izvještavanja, a istodobno u Rezoluciji 742 (VIII) i prije u Rezoluciji 648 (VII) navodi čimbenike prema kojima će se ubuduće ocjenjivati je li riječ o postizanju neovisnosti ili pak samouprave ili o slobodnom i jednakopravnom udruživanju s maticom zemljom. Godine 1959. Opća skupština zaključkom utvrđuje da dužnost izvještavanja prestaje ako neko područje postigne punu samoupravu i to na jedan od tri moguća načina, a to su nastanak suverene neovisne države, slobodno pridruživanje nekoj neovisnoj državi ili integracija u neku neovisnu državu.⁵⁸

Godine 1960., kada je od 49 novih članica, čak njih 30 izašlo iz kolonijalne podređenosti, a predstavljale se trećinu ukupnog članstva Organizacije ujedinjenih naroda, Opća skupština, kao što smo spomenuli, počinje novu i ratoborniju fazu djelatnosti na pitanju osamostaljenja nesamoupravnih područja. U takvim okolnostima Opća skupština, Rezolucijom 1514 (XV) od 14. prosinca 1960. prihvaća već spomenutu *Deklaraciju o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima*, kojom se svečano ističe potreba za brzim i uspješnim završetkom kolonijalizma u bilo kojem obliku.⁵⁹ Posebice je istaknuto da svi narodi imaju pravo na samoodređenje⁶⁰ i da nedostatak preduvjeta na političkom, gospodarskom i kulturnom polju, ne smije biti opravdanje za odugovlačenje.⁶¹

Opća skupština osniva godine 1961. posebno tijelo od sedamnaest članova, koje će ispitivati koliko i kako se Deklaracija provodi u djelo. Taj odbor nazvan je Odborom za dekolonizaciju (Odbor dvadesetčetvorice)⁶² i mnogo je energičnije i uspješnije utjecao na dekolonizacijske procese nego što je to uspijevala Opća skupština, a jedan od razloga sigurno je bio i taj da je Odbor zasjedao i u razdoblju kada Opća skupština nije. Osim toga, Odbor je primao peticije naroda nesamoupravnih područja, saslušavao njihove podnositelje, slao misije u pojedina područja pod kolonijalnom upravom i mjesni su promatrači nadzirali izbore i razgovarali s pučanstvom o pitanjima stjecanja samostalnosti.

Jedan vrlo snažan argument koji pokazuje koliko je Opća skupština čvrsto ustrajala na proklamiranim ciljevima, osobito prava na samoodređenje, jest i onaj da je upravo ona proglasila čak i oružanu borbu kolonijalnih naroda za oslobođenjem (oslobodilačku borbu) zakonitom, više puta sa zadovoljstvom konstatirajući napredak oslobodilačkih pokreta u

i Reunionu. Nizozemska je pronašla slično rješenje sa svojim posjedima u Americi na temelju neke vrste federativnog uređenja, a Danska je proglasila Grenland sastavnim dijelom matice s jednakopravnim zastupstvom u danskom parlamentu. Druge su države dale pojedinim područjima visok stupanj samouprave: Ujedinjena kraljevina za Maltu, Sjedinjene Države za Puerto Rico." *Ibid.*, str. 123.

⁵⁸ "Odluka o pridruženju nekoj drugoj državi mora se stvoriti slobodnim izborom naroda nesamoupravnog područja na demokratski način i pošto je pučanstvo dovoljno upućeno o prirodi odluke koju donosi. Oblik pridruživanja mora biti takav da poštuje individualnosti i kulturne osobine nesamoupravnog područja i njegovog pučanstva, koje mora zadržati pravo da izmjeni položaj područja ponovnom slobodnom odlukom stvorenom demokratskim i ustavnim postupkom. Drugim riječima, pravo samoodređenja ostaje narodu odnosno područja i dalje sačuvano, ali ono se mora izraziti na ustavom određeni način." *Ibid.*, str. 124.

⁵⁹ U tom smislu primjećuje Wallace: "Political self-determination, that is, the principle whereby the political future of a colony or similar non-independent territory is determined in accordance with the wishes of its inhabitants, has particularly since the 1960s, been taken into account in issues of statehood. The principle which 20 years ago was articulated as 'a formative principle of great potency...' has now evolved into a rule of international law.", Wallace, R., *International Law (A Student Introduction)*, London, Sweet and Maxwell, 1997., str. 65.

⁶⁰ Deklaracija o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima u svojem drugom paragrafu određuje: "Opća skupština (...) Svjesna potrebe da se stvore uvjeti stabilnosti i blagostanja i miroljubivih i prijateljskih odnosa temeljenih na poštovanju načela ravnopravnosti i samoodređenja naroda, i da se osigura opće i stvarno poštovanje prava čovjeka i osnovnih sloboda za sve, bez razlike s obzirom na rasu, spol, jezik ili vjeru (...) svi narodi imaju pravo na samoodređenje, i da na taj način odrede svoj politički status, te unaprijede svoj gospodarski, društveni i kulturni razvoj." Za tekst Deklaracije vidi: *Međunarodno javno pravo - Izbor dokumenata*, Institut za međunarodno pravo i međunarodne odnose, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu, 1977., str. 267.

⁶¹ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 125.

⁶² Broj članova naknadno je povećan 1962. godine. (*Ibid.*)

pojedininim zemljama.⁶³ Uz to, neki su oslobodilački pokreti stekli i promatrački status u Ujedinjenim narodima.⁶⁴

Istodobno je Opća skupština osudila djelovanje stranih ekonomskih interesa koji su utjecali na usporavanje procesa dekolonizacije. Opća skupština naglasila je da je pravo naroda svake zemlje da raspolaže svojim prirodnim bogatstvima.⁶⁵

Također, upravo je tijekom dekolonizacijskih procesa Opća skupština organizirala posebnu vrstu pomoći u obliku programa za izobrazbu kadrova iz nesamoupravnih područja. Istom, ili sličnom organizacijskom službom, zanimljivo je primijetiti, Ujedinjeni narodi koriste se i danas s ciljem normalizacije stanja i suživota na poslijeratnim područjima, od Balkana do Istočnog Timora.⁶⁶

Za razliku od većine nesamoupravnih područja koja nisu bila na visokom stupnju razvoja, niti su imala svoju središnju vladu (osim primjera plemenske vlade, kao od starine postojeće ili za tu svrhu uspostavljene mjesne ili pokrajinske jedinice u kojima je za neke poslove bila zadržana uprava domaćeg stanovništva), neka su područja imala status vrlo razvijenih političkih jedinica, s vlastitom vladom, te su se smatrale subjektima međunarodnog prava. Njihov položaj znatno ojačava čl. 1., st. 2. Povelje, koji traži da se međunarodni odnosi razvijaju na temelju poštivanja načela ravnopravnosti i samoodređenja naroda.⁶⁷ Takve zemlje (Tunis, Maroko, zemlje Indokine itd.) bile su već prema općem međunarodnom pravu (prije Povelje i bez obzira na Povelju) subjekti međunarodnog prava, jedino je njihova djelatna sposobnost bila više manje ograničena... one su bile pod vlašću druge države u formalnom odnosu protektorata koji je zapravo značio vrlo znatan zahvat u poslove te države.⁶⁸

3. Protectorat (općenito)

Stvarna politička ovisnost slabije države o jačoj odražava se, kao što smo već rekli, i u odnosu koji se naziva protektoratom.⁶⁹

Već smo u uvodu spomenuli da protektorat redovito nastaje na temelju međunarodnog ugovora kojim se odnos ovisnosti uređuje navođenjem prava i dužnosti objiju strana.⁷⁰

Ugovor o protektoratu, sklopljen pod prisilom, nije uvijek bio *ipso jure* nevaljan, pa je i u takvim okolnostima dani pristanak stvarao ugovor koji je bio valjana osnova protektorata.

⁶³ Dopunskim protokolom uz Ženevske konvencije od 12. kolovoza 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Ženeva, 8. lipnja 1977.) "borba protiv kolonijalne dominacije i strane okupacije i protiv rasističkih režima" proglašena je međunarodnim oružanim sukobom, što je značilo da su se na nju primjenjivalo cjelokupno međunarodno humanitarno pravo. *Ibid.*, str. 126.

⁶⁴ "The most notable of the liberation movements in the recent years has been the Palestine Liberation Organization (P.L.O.). The Palestinian Authority, like its predecessor enjoys permanent observer status at the United Nations - such recognition, however, does not impute recognition by the Member States of the Organization nor by the host state, in this instance the United States. The Palestinian Authority replaced the P.L.O. in January 1996 and has been recognised by the Israeli government." Wallace, *op. cit.* (bilj. 59.), str. 77.

⁶⁵ To pravo, proglašeno već 1952. god. rezolucijom 626 (VII), imalo je osobito značenje za zemlje koje su stekle neovisnost nakon oslobodenja od kolonijalne uprave. vidi: Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 126.

⁶⁶ Wild, R., "From Danzig to East Timor and Beyond: The Role of Interanational Territorial Administration", *AJIL*, sv. 95, br. 3, 2001., str. 583.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 130.

⁶⁹ "Protector (protekcija) 1. pokrovitelj, zaštitnik; 2. u međunarodnom pravu država koja preuzima nad nekom zemljom protektorat. Protectorat- pokroviteljstvo, zaštitivanje, okrilje, obrana uopće, a osobito: formalno pokroviteljstvo jače države nad slabijom; faktički- pokroviteljstvo je oblik zavisnosti koji imperijalističke države nasilno nameću drugim zemljama; 2. naziv ovako okupirane zemlje; isto i protektorstvo." (Klaić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 1410.)

⁷⁰ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 130.

Danas su prijetnja i prisila izričito zabranjene normama međunarodnog prava,⁷¹ a na taj način dobiven pristanak ne može biti valjana osnova protektorata.⁷²

No, protektorat ne nastaje samo na osnovi ugovora, nego i činjenica, a primjer za to je Egipat koji je bio pod protektoratom Velike Britanije nakon okupacije britanskim postrojbama 1882.⁷³

3.1. Oblici protektorata

Dva su osnovna oblika protektorskog odnosa - *potpuni* i *ograničeni*.⁷⁴

3.1.1. Potpuni protektorat

Država šticećenica u potpunom protektoratu pristaje se suzdržavati svih aktivnosti koje su ugovorom o protektoratu stavljene u ovlast države zaštitnice, a to su u pravilu međunarodni odnosi. Ona pristaje da u njeno ime i za njezin račun te poslove obavlja država zaštitnica.⁷⁵

Dok neki autori smatraju da se država šticećenica, na temelju ugovora o potpunom protektoratu, odrekla svih aktivnosti u međunarodnim odnosima, ima i onih koji smatraju da je ulaskom države šticećenice u protektorski odnos, njezina sposobnost za sklapanje međunarodnih ugovora samo ograničena, a ako ona ipak sklopi ugovor, ne poštujući time ugovor o protektoratu, djelovala je *ultra vires*, pa je time ugovor nevaljan.⁷⁶

Država zaštitnica može dopustiti državi šticećenici da sklapa ugovore s trećim državama, što znači, *argumentum a contrario*, da u ostalim slučajevima država šticećenica to pravo nema. No, ugovori države šticećenice sklopljeni s trećim državama bez dopuštenja države zaštitnice nisu sami po sebi nevaljani. Njihova nevaljanost mora biti predviđena ugovorom o protektoratu.⁷⁷

Kako se ugovorom o potpunom protektoratu država šticećenica odrekla svih aktivnosti u vezi s međunarodnim odnosima, ona zadržava pravo poslanstva samo u pogledu države zaštitnice, a ne i u odnosu prema trećim državama.⁷⁸

Poglavlar i vlada države šticećenice uživaju sva prava imuniteta *vis—vis* države zaštitnice.⁷⁹

Prije, kao i poslije sklapanja ugovora o potpunom protektoratu, država šticećenica ostaje subjekt međunarodnog prava, iako je njezina suverenost ugovorom o protektoratu ograničena. Država šticećenica i dalje zadržava punu jurisdikciju nad svojim teritorijem i svojim

⁷¹ Tako Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora iz 1969 predviđa: "Izraženi pristanak države da bude vezana ugovorom koji je posljedica prisile izvršene na njezina predstavnika, činima ili prijetnjama upravljenima protiv njega, bez ikakvog je pravnog učinka (čl.51.)(...)Ništav je svaki ugovor koji je sklopljen kao posljedica prijetnje silom ili upotrebe sile protivno načelima međunarodnog prava utjelovljenima u Povelji Ujedinjenih naroda.(čl. 52)" Za tekst Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora vidi: *Narodne novine - Međunarodni ugovori*, br. 16., 1993.

⁷² Hoffman, *op.cit.* (bilj. 4.), str. 337.

⁷³ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 109.; "...But in the case of Egypt the protectorate was based upon a unilateral declaration on the part of Great Britain.", Jennings, Watts, *op.cit.* (bilj. 23.), str. 268.

⁷⁴ "... Complete and restricted protectorate...", Hoffman, *op.cit.* (bilj. 4.), str. 336.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ *Ibid.*, str. 337.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ "That the admission of consuls belongs to these affairs became apparent in 1906, when Russia, after some hesitation, finally assented to Japan, and not Korea, granting the exequatur to the consul-general appointed by Russia for Korea, which was then a state under Japanese protectorate.", Jennings, Watts, *op.cit.* (bilj. 23.), str. 268.

⁷⁹ Hoffman, *op.cit.* (bilj. 4.), str. 337.

stanovništvom (ako drukčije nije predviđeno ugovorom o protektoratu, te ako tom svojom djelatnošću ne zadire u domenu vanjskih poslova)⁸⁰, a njezini državljani nisu i državljani države zaštitnice.⁸¹

U slučaju rata između države zaštitnice i treće države, država štitenica nije *ipso jure* neprijateljska država treće države, jer ima posebni međunarodni subjektivitet, različit od onoga države zaštitnice. Država zaštitnica mora nastojati izbjeći uvođenje države štitenice u rat s trećim državama.⁸² Ali ako se država zaštitnica koristi teritorijem države štitenice za vojne svrhe, taj teritorij treće države s pravom mogu smatrati neprijateljskim.⁸³ No, država štitenica ne gubi sposobnost biti ratnom strankom, jer, kao što smo već rekli, ona ostaje subjektom međunarodnog prava, jedino odluka o stupanju u rat može pripadati zaštitnici. Ipak, treba spomenuti da je nekadašnji *ius ad bellum* danas i ovdje ograničen samo na individualnu i kolektivnu samoobranu.

Ugovorom o potpunom protektoratu država štitenica je isključena iz odnosa s trećim državama. Ona ne nastupa u svoje ime i uz vlastitu odgovornost, te je zbog toga država zaštitnica odgovorna za sve one akte države štitenice, suprotne međunarodnom pravu, kojima se trećim državama nanijela šteta.⁸⁴

3.1.2. Ograničeni protektorat

Kod ograničenog protektorata, država štitenica zadržava djelatnu sposobnost, ali je ograničena naknadnim odobrenjem protektora.⁸⁵

U slučajevima kad država štitenica koja se nalazi u odnosu ograničenog protektorata sklopi ugovor s trećom državom bez potrebnog odobrenja države zaštitnice, sam ugovor nije nevaljan, osim ako takvo rješenje ne proizlazi iz ugovora o protektoratu, a protektorski odnos priznaje treća država.⁸⁶ Ako je sadržaj ugovora o protektoratu dio ustavnog poretka države štitenice, ona se može, kako bi izbjegla primjenu ugovora sklopljenog s trećom državom, pozvati na čl. 46. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora.⁸⁷

Pravni položaj države štitenice pod ograničenim protektoratom u odnosu prema trećim državama, ne razlikuje se naizgled ni u čemu od ostalih neovisnih država.⁸⁸

⁸⁰ "In some cases there is the extent of the jurisdiction of the protecting state's courts in the protected state being dependent on the terms of the treaty of protection. But the law applied in those courts is the law of the protecting state, although the law of the protected state may be taken into account in those courts as evidence of local standards." Jennings, Watts, *op.cit.* (bilj. 23), str. 269.

⁸¹ Međutim, postoje i drukčiji primjeri: "Under the British Nationality Act 1948, British protected persons were not aliens, and they enjoyed certain advantages associated with British nationality; but not the right to entry to the UK. Under the British Nationality Act 1981, which largely replaced the 1948 Act, British protected persons as defined are not aliens, and are eligible for registration as a British citizen on certain conditions being satisfied." *Ibid.*, str. 270.

⁸² Hoffman, *op.cit.* (bilj. 4.), str. 338.

⁸³ "The protectorate is not considered a mere portion of the protecting state. It is, therefore, not necessarily a party in a war waged by the protecting state against a third state... In *H C van Hoogstraten v Low Lum Seng*, the Supreme Court of the Federated Malay States held, in October 1939, that the latter were in war with Germany in view of the unequivocal acts of the British High Commissioner placing them in a state of war.", Jennings, Watts, *op.cit.* (bilj. 23.), str. 270.

⁸⁴ Hoffman, *op.cit.* (bilj. 4.), str. 338.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ *Ibid.*, str. 337.

⁸⁷ Članak 46. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora glasi: "(1) Država se ne može pozvati na činjenicu da je njezin pristanak da bude vezana ugovorom izražen kršenjem neke odredbe njezina unutrašnjeg prava o nadležnosti za sklapanje ugovora kao na uzrok koji ništi njezin pristanak, osim ako je to kršenje bilo očito i tiče se nekog bitnog pravila njezina unutrašnjeg prava. (2) Kršenje je očito ako je objektivno jasno svakoj državi koja se glede toga ponaša u skladu s uobičajenom praksom i u dobroj vjeri." Za tekst Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora vid supra, bilj. 71.

⁸⁸ Hoffman, *op.cit.* (bilj. 4.), str. 338.

3.1.3. Kvazi - protektorat

Katkad država zaštitnica preuzima i jamstvo za unutarnji režim zaštićene države.⁸⁹ Kvazi-protektorat je takav odnos u kojemu je država zaštitnica na osnovi ugovora, u slučaju narušavanja mira, ovlaštena intervenirati vojnom silom u unutarnja pitanja države štice. ⁹⁰ Takvi su ugovori postojali od početka XX. stoljeća do 1930-ih, između Sjedinjenih Američkih Država s jedne strane, i nekih srednjoameričkih država (Haiti 1915.-1931., Dominikanska Republika, Honduras i Nikaragva) i Kube (1903.-1934.) s druge strane,⁹¹ koje su zbog financijskih teškoća dospjele u ovisnost o Sjedinjenim Američkim Državama. Ta su se ograničenja osobito odnosila na slobode ugovaranja i vođenja rata, te utjecaje na upravu i financije države štice. ⁹²

3.1.4. Kolektivni protektorat

U povijesti je poznat i *kolektivni protektorat* više država. Krakov je bio pod protektoratom Austrije, Prusije i Rusije od 1815. do 1846.⁹³ Danas, primjenom modela međunarodne teritorijalne uprave, u uloji zaštitnice pojavljuje se katkad i cijela međunarodna zajednica.

3.1.5. Protekcija

U diplomatskom jeziku i u jeziku pisaca postajalo je razlikovanje između protektorata i *protekcije*. Protekcija je označavala odnos u kojemu je jača država obećavala slabijoj zaštiti, ali je slabija država, za razliku od odnosa protektorata, zadržavala samostalno vođenje vanjskih poslova. No, to razlikovanje ne valja uzeti suviše strogo, jer institut protektorata u svojoj nejedinstvenosti oblika i sadržaja obuhvaća i pojam protekcije. Prema tome, odnos koji se naziva protekcija, zapravo je samo jedan od oblika protektorata, a u slučaju da nema sva obilježja protektorata te da je stupanj ovisnosti slabiji, tada se može govoriti o obrambenom savezu. Odnos između Njemačke i Slovačke, prema ugovoru od 18.3.1939. označavao se kao protekcija, ali to je bio protektorat s vrlo jakim ovlastima države zaštitnice prema državi štice. ⁹⁴

Republika San Marino još je i danas, na osnovi ugovora iz 1862., 1897., 1939. i 1953., pod protekcijom Italije. ⁹⁵

⁸⁹ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 109.

⁹⁰ Hoffman, *op. cit.* (bilj. 4.), str. 336.

⁹¹ "On the American continent the USA established for a time a relationship with Cuba, Panama, the Dominican Republic, Haiti and Nicaragua which, while implying the right of intervention on the part of the USA in certain cases and important restrictions on the freedom of foreign policy, did not exhibit the characteristics of a protectorate...the relationship between the USA and Puerto Rico was characterised as a 'quasi-protectorate'...US act for the complete independence of the Philippine Islands of 24 March 1934, which provided that in the transitional period limited to ten years, foreign affairs would be under the direct supervision and control of the USA." Jennings, Watts, *op. cit.* (bilj. 23.), str. 273.

⁹² Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 110.

⁹³ *Ibid.* str. 109.

⁹⁴ Njemačka je mogla podizati vojne uređaje u određenim dijelovima Slovačke, držati tamo vojsku, obavljati vojna vrhovnička prava i sudbenost nad vlastitim državljanima, koji se ondje nalaze. Osim toga Slovačka je bila obvezana da vodi vanjsku politiku u sporazumu s Njemačkom. U još su težem položaju bile Češka i Moravska (od 1939.-1945.). *Ibid.*, str. 110.

⁹⁵ "The Republic of San Marino is still today placed by treaties of 1862, 1897, 1939, 1953 under the 'protecting friendship' of Italy", Hoffman, *op. cit.* (bilj. 4.), str. 336.

3.2. Priznanje protektora

Priznanje protektorata nalazimo samo kod potpunih protektorata. Kod ograničenih protektorata pravni se položaj države šticećenice ne mijenja, pa zbog toga ni priznanje trećih država nije potrebno.⁹⁶

Protectorski odnos djeluje ponajprije među samim strankama tog odnosa, dok je za treće države ugovor o osnivanju protektorata *res inter alios acta*. Da bi takav odnos imao učinka i prema trećim državama nužno je da one budu obaviještene o novostvorenom odnosu, da ga priznaju ili da mu barem ne prigovore.⁹⁷

Tek na osnovi takvog izričitog priznanja ili prešutnog priznanja, država zaštitnica se može osloniti na svoje pravo da zastupa državu šticećenicu u međunarodnim odnosima. Ako treće države ne priznaju odnos protektorata, o njemu nisu obaviještene ili mu izričito prigovore, djelatna sposobnost države šticećenice za njih i dalje postoji bez ograničenja.⁹⁸

Ugovore koje bi eventualno država šticećenica sklopila u tom slučaju s nekom trećom državom, bili bi valjani, pa čak i u slučaju protivljenja države zaštitnice.⁹⁹

3.3. Ugovori s trećim državama

Ugovor sklopljen između države šticećenice i treće države koja je priznala odnos protektorata, ili je bila o njemu obaviještena, a nije mu prigovorila, sam po sebi je valjan, ali ga strankama nije dopušteno izvršavati. Državi šticećenici to je pravo oduzeto ugovorom o protektoratu, dok je treća država ograničena svojim priznanjem protektorskog odnosa, kojim se obvezala ne sklapati ugovore s državom šticećenicom, te čak ako bi ih i sklopila, ne bi ih mogla izvršavati. Ipak, država zaštitnica može dopustiti da se takav ugovor izvrši.¹⁰⁰

No, ugovori sklopljeni između dvije ili više država, ostaju valjani i nakon nastanka potpunog protektorata. Time se štite prava trećih država. One mogu zahtijevati očuvanje izravnih odnosa s državom šticećenicom koji proizlaze iz već sklopljenog međunarodnog ugovora, ili od države zaštitnice zahtijevati da se i sama obveže ugovorom.¹⁰¹

Ali, ako se radi o ograničenom protektoratu, država šticećenica ostaje vezana ugovornim obvezama preuzetim ugovorom s trećim državama, bez obzira na svoje obveze i ograničenja koja proizlaze iz ugovora o protektoratu.¹⁰²

Iako već po nazivu, protectorat znači zaštitu, razmatrajući pojedine oblike protektorata, vidjet ćemo u mnogim primjerima da pružanje zaštite u tom smislu predstavlja ponajprije širenje utjecaja države zaštitnice. Razumljivo je zato da su se države šticećenice uporno nastojale riješiti tog statusa.¹⁰³

3.4. Povijesni pregled protektorata

Protectorat postoji od najstarijih vremena.¹⁰⁴ Ponekad je predstavljao i pravni odnos suprotan pravu naroda na samoodređenje.¹⁰⁵

⁹⁶ *Ibid.*, str. 338.

⁹⁷ "Velika Britanija nije formalno proglasila protectorat nad Egiptom, koji je stvarno postojao od 1882., kako ne bi druge države prigovorile.", Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 110.

⁹⁸ Hoffman, *op. cit.* (bilj. 4.), str. 338.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 338.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 109.

¹⁰⁴ "Protectorates in connection with large empires probably have existed from earliest times, and there are known instances in Greek and Roman history.", (The Columbia Electronic Encyclopedia, <http://reference.allrefer.com/encyclopedia/P/protecto.html>, 22. ožujka 2004.)

¹⁰⁵ Hrvatski Opći Leksikon, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1996., str. 803.

Zato su mnogi protektorati stvoreni u doba kolonijalnih širenja, osobito tijekom 19. i 20. stoljeća, počeli nestajati razgrađivanjem kolonijalnih sustava.¹⁰⁶

3.4.1. Protektorat u službi kolonizacije

Često su se države, u namjeri da šire svoju kolonijalnu vlast (većom brzinom i na veće prostore), a kako bi upotrijebile manja vojna sredstva, koristile institutom protektorata. Njime su se katkad u pokornosti držala prostrana kolonijalna područja. Pod protektorat su ponekad dolazile i male državne jedinice s domaćom vladom, koje nisu imale veće međunarodno značenje, dok je protektorat bio samo oblik unutarnje kolonijalne uprave, ali i velike izgrađene države koje se nisu smatrale ravnopravnim članovima međunarodne zajednice koja je proizašla iz kruga europskih država. No, da bi se dobili takvi protektorati i da bi ih priznali suparnici u kolonijalnom širenju, vodili su se dugi pregovori između suparničkih velevlasti, a pojedina su se područja dijelila, zamjenjivala i kompenzirala.¹⁰⁷

Velika Britanija je na taj način uredila svoje odnose s Bahreinom (1880. i 1892. do 1971.),¹⁰⁸ Kuvajtom (do 1961.),¹⁰⁹ Togom (od 1900. do 1970.), i Sikkimom (od 1861. do 1947.).¹¹⁰ Protektorat Velike Britanije bili su i Bruneji (od 1888. do 1959. i 1983.),¹¹¹ te Sarawak i Sabah (od 1888. do 1946.). Britanski protektorati Johore, Kedah, Kelantan, Perlis i Terenggan postali su godine 1957. dio Malezije,¹¹² dok se veći dio britanskih protektorata pripojio novim neovisnim zemljama.¹¹³

Francuska je također uspostavljala protektorate sklapajući ugovore s pokorenim područjima. To je bio slučaj s Tunisom (protektorat Francuske od 1881. do 1956.) i Marokom (od 1912. do 1965.).¹¹⁴ Sredinom pedesetih godina prošlog stoljeća, Francuska je riješila svoje protektorske odnose i na Dalekom istoku (Vijetnam, Kambodža, Laos). Također je,

¹⁰⁶ Za proces dekolonizacije v. supra, poglavlje 2.3.

¹⁰⁷ Primjer su francusko-britanski ugovor iz 1904. i francusko-njemački ugovor iz 1912. godine. Pri tome su nastajali i sasvim neprirodni odnosi kao što je npr. bila podjela Maroka 1912. god. na dva protektorata, francuski i španjolski. Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str., 110.

¹⁰⁸ "The termination of Bahrain's protected status required prior settlement of the dispute between the UK and Iran as to sovereignty over Bahrain. This was achieved through the good offices of the Secretary-General of the UN. Bahrain resumed full international responsibility as a sovereign and independent state in 1971., although Bahrain had, e.g., concluded some treaties earlier.", Jennings, Watts, *op. cit.* (bilj. 23.), str. 274.

¹⁰⁹ "Kuwait's protected status was formally ended in 1961., although even before then Kuwait had exercised certain international powers herself: eg. by becoming, in 1959, a party to the Convention for the Safety of Life at the Sea 1948, and, in 1960, a party to the International Civil Aviation Convention 1944, as well as by participating in certain international organizations such as UPU (in 1960), UNESCO (1960), and IMO (1960).", *ibid.*

¹¹⁰ Od 1950. do 1973. Sikkim je bio protektorat Indije, a zatim je postepeno, do 1975. postao državom u Indijskoj federaciji. vidi: Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 111.; Tako navode Jennings i Watts: "Treaty between Sikkim and India was concluded on 5 December 1950. This confirmed Sikkim as an Indian protectorate. India undertaking responsibility for the defence and foreign relations of Sikkim. In 1973, India, under an agreement conclude on 8 May 1973, became more closely involved in the administration of Sikkim, and Sikkim became an 'associated state' of India the following year. Sikkim became a full state of India in May 1975.", Jennings, Watts, *op. cit.* (bilj. 23.), str. 274.

¹¹¹ "Under the 1971 treaty the UK was responsible for the conduct of Brunei's foreign relations but Brunei's defence was a matter for consultation rather than an obligation upon the UK. Since 1971 the UK regarded Brunei as an independent Sultanate in treaty relationship with the UK. Under an agreement signed on 7 January 1979 Brunei resumed its 'full international responsibility as a sovereign and independent State' at the end of 1983. Brunei is a member of the Commonwealth.", *ibid.*, str. 275.

¹¹² Hoffman, *op. cit.* (bilj. 4.), str. 336.

¹¹³ Buganda i tri druge kraljevine u Ugandi, emirati i šaikati Adenskog protektorata u Južnom Jemenu, državnice Indijskih vladara u Indiji i Pakistanu. Svoj individualitet u širem državnom sklopu zadržali su sultanati udruženi u federaciji Malezije. Vidi: Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 111.

¹¹⁴ Hoffman, *op. cit.* (bilj. 4.), str. 336.

doduše, nakon završetka Drugoga svjetskog rata nastojala privezati te države uza se u obliku "pridruženih država" Francuske unije, ali taj pokušaj nije uspio.¹¹⁵

Japan je imao protectorat nad Korejom od 1905. sve do njezine aneksije godine 1910.,¹¹⁶ dok je Butan na temelju ugovora s Indijom iz 1949.¹¹⁷ i danas obvezan u vanjskim poslovima slijediti njezine savjete. Ipak, Butan je 1971. primljen u Ujedinjene narode, unatoč na spomenuti način reguliranog odnosa ovisnosti s Indijom.¹¹⁸ Neki smatraju da je protectorat prijmom u članstvo Ujedinjenih naroda prestao.¹¹⁹

Maroko je, pak, postigao svoje jedinstvo nakon posebnih pregovora sa Španjolskom 1956. Jedinstvo Maroka upotpunjeno je postupnim ukinućem dotadašnjeg međunarodnog položaja Tangera.¹²⁰

Odnosi koji danas postoje između bivših nesamoupravnih područja otočja Cook i Niue i Novog Zelanda,¹²¹ te dijelova bivšeg starateljskog područja Pacifičkih otoka i Sjedinjenih Država, mogli bismo bez okolišanja nazvati protectoratom.¹²²

Osim San Marina, ali i Lichtensteina¹²³, danas u Europi postoji samo još jedan protectorat, a to je Republika Andora koja je pod zajedničkim protectoratom Francuske i Španjolske. Španjolska ulogu države zaštitnice obavlja preko biskupa od Urgela. U slučaju *Drozd i Janousek protiv Francuske i Španjolske*, Europska komisija za ljudska prava zaključila je u izvješčaju od 11. 12. 1990. da je odnos između Francuske i Španjolske s jedne, i Andore s druge strane, takvog karaktera da sama ratifikacija Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u Francuskoj i Španjolskoj, ne znači da se djelovanje Konvencije proteže i na teritorij Andore. S tim u vezi, Francuska i Španjolska nisu snosile nikakvu odgovornost za djelovanje andorinih sudova. Osim toga, Andora je stranka određenih međunarodnih ugovora, Opće konvencije za zaštitu autorskih prava iz 1952., te Konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954.¹²⁴

3.4.2. Poseban odnos Francuske i kneževine Monako

Poseban odnos postoji između Francuske i kneževine Monako.

Monako je u prošlosti bio pod protectoratom Španjolske (od 1524. do 1641.), Francuske (od 1641. do 1793.)¹²⁵ i pod zaštitom Kraljevine Sardinije (od 1815. do 1860.). Stekao je

¹¹⁵ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 110.

¹¹⁶ Hoffman, *op. cit.* (bilj. 4.), str. 336.

¹¹⁷ Tako ističu Jennings i Watts: "After India became independent in 1947 it was necessary for India to review the relations with Bhutan which had been established while the UK had authority in India. A treaty between India and Bhutan was concluded on 8 August 1949 in which Bhutan agreed 'to be guided by the advice of the Government of India in regard to its external affairs'. Although this led to doubts about Bhutan's status as an independent state, Bhutan became a member of the UN in 1971.", Jennings, Watts, *op. cit.* (bilj. 23.), str. 274.

¹¹⁸ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 111.

¹¹⁹ Hoffman, G., *op. cit.* (bilj. 4.), str. 336.

¹²⁰ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 110.-111., vidi: supra, 3.5.5.

¹²¹ "...otočje Cook i Niue dobili su samoupravu a da nisu postali samostalne države i ne mogu ući u Ujedinjene narode. Ujedinjeni narodi poslali su 1965. na otočje Cook promatrača da nadzire izbore. Otočje je novim Ustavom dobilo potpunu unutarnju samoupravu, ali je ostalo u dobrovoljnoj zajednici s Novim Zelandom. Pučanstvo otoka Niue (koji je posjetila specijalna misija) glasovanjem se izjasnilo u prilog slobodnoj asocijaciji s Novim Zelandom.", (*Ibid.*, str. 127.)

¹²² *Ibid.*, str. 111.

¹²³ "The Principality of Liechtenstein was established within the Holy Roman Empire in 1719; it became a sovereign state in 1806. Until the end of World War I, it was closely tied to Austria, but the economic devastation caused by that conflict forced Liechtenstein to enter into a customs and monetary union with Switzerland.", CIA Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ls.html>, 24.4.2004.

¹²⁴ Jennings, Watts, *op. cit.* (bilj. 23.), str. 273.; "For 715 years, from 1278 to 1993, Andorrans lived under a unique co-principality, ruled by the French chief of state and the Spanish bishop of Urgel. In 1993, this feudal system was modified with the titular heads of state retained, but the government transformed into a parliamentary democracy.", CIA Factbook, *op. cit.* (bilj. 123.)

¹²⁵ Po nekima je Monako bio pod protectoratom Francuske do 1814. Jennings, Watts, *op. cit.* (bilj. 23.), str. 271.

punu suverenost izobičajenjem (*desuetudom*), jer Italija (nakon ujedinjenja), nikad nije provodila protektorat. Kneževina Monako 1865. sklapa ugovor o carinskoj uniji s Francuskom, a gospodarska zajednica postaje još užom 1912. Istodobno, Francuska dobiva pravo vojnog prolaska. No, protektorat¹²⁶ je osnovan tek ugovorom od 17. srpnja 1918., kojim se Francuska obvezala štiti neovisnost i cjelovitost područja Kneževine,¹²⁷ a ona se obvezala sve svoje međunarodne odnose uređivati u sporazumu s Francuskom.¹²⁸ Ipak, Monako sam sklapa međunarodne ugovore, iako je njegova sloboda ugovaranja prema navedenom, bez sumnje ograničena. Prema istom ugovoru, da bi se ustanovilo regentstvo ili nasljedstvo, potrebna je privola Francuske.¹²⁹

U slučaju da više ne bude nasljednika na kneževsko prijestolje po nasljednom redu, Monako bi postao autonomna država pod protektoratom Francuske.¹³⁰ Neki smatraju da bi se do tada Kneževina trebala smatrati tek u uskom savezu s Francuskom.¹³¹ Odnosi između Francuske i Monaka regulirani su i konvencijama iz 1951. i 1963. Zanimljivo je spomenuti da Monako u Francuskoj ima svog veleposlanika, a Francuska u Monaku ima samo generalnog konzula. Kneževina Monako je član nekoliko međunarodnih organizacija kao što su UNESCO, WHO, IAEA, ICAO, WIPO i ITU, a posebno je bio predstavljen na Ženevskoj konferenciji o pravu mora 1958., na Bečkoj konferenciji o pravu međunarodnih ugovora 1969., i na Helsinškoj konferenciji o sigurnosti i suradnji u Europi 1975.¹³²

Ne mijenjajući odnos prema Francuskoj, Monako je 1993. godine postao i članom Ujedinjenih naroda.¹³³

U povijesti su postojala još neka područja čiji se međunarodnopravni položaj, u nekim povijesnim situacijama, morao posebno urediti.

3.5. Područja s posebnim položajem

Najvažniji primjeri područja koja su imala poseban međunarodnopravni položaj jesu Krakov,¹³⁴ Gdanjsk, Saarsko područje i Trst.

3.5.1. Slobodni grad Gdanjsk

Slobodni grad Gdanjsk (Danzig) osnovan je Mirovnim ugovorom u Versaillesu 1920. godine i stavljen je pod zaštitu Lige naroda.¹³⁵ Istim ugovorom Poljskoj je osigurana upotreba Gdanjska kao pomorske luke. Grad je s Poljskom činio jedno carinsko područje na kojem

¹²⁶ To je ograničeni tip protektorata. Hoffman, *op.cit.* (bilj. 4.), str. 336.

¹²⁷ "La France assure a la principaute de Monaco la defense de son independance et de sa souverainet et garantit l'integrit de son territoire." Jennings, Watts, *op.cit.* (bilj. 23.), str. 271.

¹²⁸ "Monaco agreed that its international relations should always be the object 'd'une entente prealable' between the two governments, and that in the event of vacancy in the Crown of Monaco 'notamment faute d'heritier direct ou adoptif' the territory of Monaco would form, under the protectorate of France, an autonomous state." *Ibid.*

¹²⁹ Takva odredba ima svoje razloge u prošlosti. Francuska je naime spriječila da se nasljednica kneževskog prijestolja uda za njemačkog princa, umjesto kojeg je kasnije uzela člana ugledne francuske porodice. Vidi: Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 111.

¹³⁰ *Ibid.*, v. bilj. 128.

¹³¹ Takvog su mišljenja npr. Jennings i Watts: "...It seems preferable to regard Monaco as an independent state in close alliance with France." Jennings, Watts, *op.cit.* (bilj. 23.), str. 271.

¹³² *Ibid.*

¹³³ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 111.; Jennings, Watts, *op.cit.* (bilj. 23.), str. 272.

¹³⁴ Krakov smo već spominjali kao primjer kolektivnog protektorata. Osnovan je na Bečkom kongresu 1815., a prestao je postojati kao posebna jedinica kad ga je Austrija anektirala 1846. Andrassy, Bakotić, Vukas, *op.cit.* (bilj. 7.), str. 139.

¹³⁵ Slobodni grad Gdanjsk stvoren je člankom 100. Ugovora o miru s Njemačkom 1919. godine, te je stavljen pod zaštitu Lige naroda. Jennings, Watts, *op.cit.* (bilj. 23.), str. 272.

su vrijedili poljski carinski zakoni i poljska carinska tarifa, a carinsku su upravu obavljali gradski činovnici pod nadzorom poljskih nadzornika.¹³⁶

Prema ugovoru od 9. 11. 1920., Poljska je vodila vanjske poslove grada i davala egzekvaturu za konzule stranih država, nakon što bi se o tome sporazumjela s tijelima Slobodnog grada.¹³⁷

Liga naroda je bila zaštitnik i jamac odnosa stvorenog mirovnim ugovorima. No, reagirala bi samo u sporovima koji su joj bili prijavljeni. Ligu je u Slobodnom gradu zastupao visoki povjerenik kojega je imenovalo Vijeće Lige. On je rješavao sporove između Grada i Poljske, a nezadovoljna stranka mogla se žaliti Vijeću Lige naroda.¹³⁸

Grad je u mnogim pitanjima bio pod nadzorom Poljske i zaštitom Lige naroda, a njegov je položaj bio zato tako uređen jer bi svako drukčije rješenje bilo neprihvatljivo ili za Poljake ili za Nijemce (Nijemci su bili većina pučanstva Slobodnog grada).¹³⁹

Slobodni grad Gdanjsk iznimno je važan i zato što jer je na njegovu primjeru prvi put primijenjen model *međunarodne teritorijalne uprave* (International Territorial Administration, ITA),¹⁴⁰ o čemu će nešto više riječi biti kasnije.

No, Slobodni grad Gdanjsk nije bio jedini primjer područja iz toga razdoblja na koje je primijenjen model međunarodne teritorijalne uprave. Slična je situacija bila i sa Saarskim područjem.

3.5.2. Saarsko područje

Kao i u slučaju Slobodnog grada Gdanjska, i pravni položaj Saarskog područja uređen je 1920. godine, stupanjem na snagu Mirovnog ugovora iz Versaillesa.¹⁴¹ Po osnovi ratnih reparacija, rudnike ugljena iskorištavala je Francuska.¹⁴² Liga naroda upravljala je tim područjem (od 1920. do 1935.), preko vlade od pet članova¹⁴³, koja nije bila u obavljanju svojih poslova ograničena demokratskim ustanovama, a jedino je za zakonske prijedloge morala saslušati narodno predstavništvo. Ipak, vlada je morala slati izvještaje Ligi naroda kojoj je bila odgovorna.

S obzirom na njegovu privremenost i na nepostojanje bilo kakve uloge Saarskoga područja u tom predratnom razdoblju u međunarodnom životu, ne možemo reći da je ono tada bilo država ili uopće subjekt međunarodnog prava.¹⁴⁴

Saarsko je područje vraćeno Njemačkoj 1935. godine, jer se na plebiscitu, održanom 13. siječnja te godine više od 90% stanovnika izjasnilo za pripojenje Njemačkoj.

Međutim, poslije Drugog svjetskog rata ponovno je došlo do stvaranja Saarskog područja, ali ovaj se put to nije zbililo na temelju mirovnog ugovora, nego po odluci saveznika, koji su preuzeli svu vlast nad Njemačkom na temelju njene bezuvjetne predaje.¹⁴⁵

¹³⁶ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7), str. 139.

¹³⁷ Poljska se vlada morala savjetovati s predstavnicima grada prije nego što bi sklopila ugovor u njegovo ime. Gdanjsk je imao svoju vladu i druga tijela, pa je samo u nekim poslovima bio ograničen prerogativima Poljske. *Ibid.*

¹³⁸ Za luku Gdanjska postojalo je zajedničko Vijeće za luku i vodene putove, a bilo je sastavljeno od istog broja predstavnika Poljske i Gdanjska, a predsjednika bi određivale ili stranke sporazumno ili Vijeće Lige. *Ibid.*

¹³⁹ Hitler je i formalno prekinuo postojanje Slobodnog grada Gdanjska nekoliko dana prije napada na Poljsku. Grad je već nekoliko godina prije toga bio u rukama nacističke većine. *Ibid.*, 140.

¹⁴⁰ Wild, *op. cit.* (bilj. 66.), str. 586.

¹⁴¹ "To uređenje trebalo je trajati 15 godina, a nakon toga bi pučanstvo samo odredilo plebiscitom želi li da područje pripadne Njemačkoj ili Francuskoj, ili da ostane u položaju što ga je stvorio mirovni ugovor.", Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 140.

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ Zanimljivo je spomenuti da je jedan od članova te vlade od 1932. do 1935. bio hrvatski pravnik dr. Milovan Zoričić. *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Područje je bilo potpuno odijeljeno od Njemačke. Gospodarski, carinski i novčano bilo je povezano s Francuskom, koja ga je zastupala i u vanjskim odnosima. *Ibid.*

Područje je bilo potpuno odijeljeno od Njemačke. Gospodarski, carinski i novčano je bilo povezano s Francuskom, koja ga je zastupala i u vanjskim odnosima.¹⁴⁶

Nakon što je struja koja je željela Saarsko područje kao posebnu jedinicu došla u manjinu, ugovorom između Njemačke i Francuske od 27. listopada 1956., odlučeno je da se ono pripoji Saveznoj Republici Njemačkoj. Francuska je do 1959. na Saarskom području zadržala neke koncesije.¹⁴⁷

Iako tijekom posebnog režima (od 1946. do 1956. god.),¹⁴⁸ Saarsko područje nije bilo država, ono je ipak bila posebna međunarodna jedinica i subjekt međunarodnog prava s vrlo ograničenom djelatnom sposobnošću.¹⁴⁹

Model međunarodne teritorijalne uprave trebao se primijeniti i u slučaju Slobodnog teritorija Trsta, ali do realizacije tog projekta nikada nije došlo.¹⁵⁰

3.5.3. Slobodni teritorij Trsta (STT)

Međunarodna teritorijalna uprava je na primjeru Slobodnog teritorija Trsta trebala imati ulogu kakvu je imala u Slobodnom gradu Gdanjsku. Ona je trebala biti uspostavljena kao rješenje koje bi smirilo nesuglasice između susjednih država, u ovom slučaju Italije i Jugoslavije.¹⁵¹

Prema članku 21. Mirovnog ugovora s Italijom iz 1947., prestala je suverenost Italije nad tim područjem. U VI. prilogu tog ugovora nalazio se Stalni statut Slobodnog teritorija Trsta,¹⁵² koji, vidjet ćemo, tijekom postojanja Slobodnog teritorija (od 1947. do 1954.) nije proveden u život.¹⁵³

Ustavno uređenje oslonilo se na djelovanje dviju vrsta tijela: na guvernera kojeg je imenovalo Vijeće sigurnosti, i na tijela vlasti (Ustavotvorna i Narodna skupština, Vlada i sudska tijela), koje je biralo samo pučanstvo Slobodnog teritorija.¹⁵⁴

Guverner je kao predstavnik Ujedinjenih naroda imao ovlasti pri donošenju ustava i zakon, ali i u njihovoj provedbi. Na taj način osiguravala bi se provedba odredbi Mirovnog ugovora o STT-u i omogućio stalan nadzor Vijeća sigurnosti.¹⁵⁵

¹⁴⁶ *Ibid.*

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ Nakon što je struja koja je željela Saarsko područje kao posebnu jedinicu došla u manjinu, ugovorom između Njemačke i Francuske od 27. listopada 1956., odlučeno je da se Saarsko područje pripoji Saveznoj Republici Njemačkoj. Francuska je do 1959. na Saarskom području zadržala neke koncesije. *Ibid.*

¹⁴⁹ Saarsko je područje 1947. godine dobilo ustav, a odnosi s Francuskom uređivali su se ugovorima između saarske i francuske vlade. Osim toga, Saarsko je područje 1950. primljeno u Vijeće Europe kao izvanredni član. *Ibid.*

¹⁵⁰ Wild, *op. cit.* (bilj. 66.), str. 586.

¹⁵¹ *Ibid.*, str. 596.

¹⁵² Ostali prilozii Ugovora o miru s Italijom koji se odnose na STT jesu: prilog VII. "Instrument o privremenom režimu Slobodnog Teritorija Trsta", prilog VIII. "Instrument o slobodnoj luci Trsta", prilog IX. "Tehničke odredbe o Slobodnom Teritoriju Trsta" i prilog X. "Ekonomске i financijske odredbe o Slobodnom Teritoriju Trsta". Priloge VII i VIII odobrilo je i Vijeće Sigurnosti rezolucijom 16 (1947), tako da imaju dvostruku pravnu snagu. Odredbe o ustavnom uređenju iz Statuta nisu se mogle mijenjati ni ustavom STT-a. Pravila ustava morala su, naime, biti u skladu sa Stalnim statutom. Međutim, sam Statut nije bio nepromjenljiv. Prijedloge i peticije za izmjenu Statuta, prihvaćene u narodnoj skupštini većinom od dvije trećine predanih glasova, moralo je usvojiti Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda. Za izmjenu je u Vijeću trebalo glasovati najmanje sedam članova Vijeća (tada je Vijeće sigurnosti još uvijek imalo 11 članova, a ne kao danas 15). Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 141.

¹⁵³ Slobodni Teritorij Trsta obuhvaćao je dio područja koje danas pripada Republici Hrvatskoj (bilo je to područje Bujra), a u STT-u su živjeli brojni Hrvati. Članak 7. Stalnog statuta propisao je da će ustav STT-a odrediti u kojim će se okolnostima hrvatski moći upotrebljavati kao treći službeni jezik (uz talijanski i slovenski). *Ibid.*

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ Imenovanje guvernera bilo je preduvjet da bi se mogao početi primjenjivati Stalni statut. *Ibid.*

Zakonodavnu vlast imala je jednodomna narodna skupština.¹⁵⁶ Njoj je bila odgovorna Vlada, koja je bila vrhovno izvršno tijelo, ali pojedine izvršne funkcije pripadale su i guverneru.¹⁵⁷

Ustav Slobodnog teritorija Trsta, trebala je donijeti Ustavotvorna skupština, izabrana općim, jednakim, izravnim i tajnim glasovanjem uz razmjernu podjelu mandata. Kako bi se izbjegle nedemokratske odredbe ili odredbe Ustava koje bi proturječile Stalnom statutu, guverner bi dostavljao Ustavotvornoj skupštini svoja gledišta i preporuke.¹⁵⁸

Međunarodni položaj Trsta najbolje se vidi u uređenju njegovih vanjskih odnosa. Na primjeru Slobodnog teritorija Trsta srećemo se također s ograničenjem međunarodne djelatne sposobnosti, koje se donekle razlikuje od ograničenja koja obično nalazimo kod protectorata. Slobodni bi teritorij sam sklapao ugovore. Njih bi supotpisivali zajedno guverner i jedan član vlade.¹⁵⁹

Stalnim statutom predviđeno je i ograničenje koje se odnosilo na sklapanje mnogostranih ugovora i učlanjivanje u međunarodne organizacije. Slobodni teritorij mogao je postati strankom mnogostranih ugovora ili članom međunarodnih organizacija samo ako bi ti mnogostrani ugovori ili te međunarodne organizacije imale za cilj urediti ekonomska, tehnička, kulturna, socijalna ili zdravstvena pitanja.¹⁶⁰

Još je jedno ograničenje predviđao Stalni statut, a odnosilo se na zabranu ulaska Slobodnog teritorija u bilo kakvu gospodarsku zajednicu s bilo kojom državom. Na taj se način Slobodnom teritoriju, branilo da uđe u carinsku ili gospodarsku vezu s Italijom ili Jugoslavijom.¹⁶¹

S obzirom na Stalnim statutom predviđenu trajnu neutralnost i demilitarizaciju Teritorija, bilo je zabranjeno STT-u sklapanje vojnih ugovora i sporazuma.¹⁶²

Položaj Slobodnog teritorija Trsta u vezi s međunarodnim odnosima, bio je mnogo samostaliji od položaja Gdanjska koji, prema Mirovnom ugovoru iz Versaillesa, uopće nije mogao sklapati međunarodne ugovore, a i inače je bio usko povezan s Poljskom.¹⁶³

Slobodni teritorij Trsta bio je zamišljen kao protectorat Ujedinjenih naroda, a oni bi posredstvom Vijeća sigurnosti utjecali na život teritorija.¹⁶⁴

Temeljna komponenta trajnog uređenja Teritorija trebao je biti guverner kojega bi, uz suglasnost Jugoslavije i Italije, imenovalo Vijeće sigurnosti, a on nije smio biti pripadnik STT-a, Jugoslavije ili Italije. Vijeće sigurnosti nije uspjelo dobiti privolu tih država ni za jednog kandidata, a bez guvernera nisu se mogla formirati ostala tijela predviđena Statutom, pa do primjene Statuta nije ni došlo. STT je bio pod upravom savezničkih snaga u razdoblju od 1947. do 1954., dok je na snazi bio tzv. privremeni režim (predviđen VII. prilogom Mirovnog ugovora).¹⁶⁵

¹⁵⁶ I u vezi s zakonom, i u vezi s ustavom nadzorne ovlasti imali su guverner i Vijeće sigurnosti. Guverner je, osim toga, imao zakonsku inicijativu glede pitanja koja su se odnosila na cjelovitost i neovisnost Teritorija, pridržavanje pravila Stalnog statuta, a naročito poštovanje temeljnih prava čovjeka, te održavanje javnog reda i sigurnosti. *Ibid.*

¹⁵⁷ Guverner je imenovao suce, ravnatelja sigurnosti i ravnatelja slobodne tršćanske luke. Prije tih izbora, guverner se morao konzultirati s vladom. *Ibid.*, str. 142.

¹⁵⁸ Ako Ustavotvorna skupština ne bi prihvatila njegove preporuke, pitanje bi se dalo na odlučivanje Vijeću sigurnosti. Ista pravila bi se primjenjivala i za svaku kasniju izmjenu Ustava. *Ibid.*

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ Zabrana se odnosila na ugovore i organizacije političke naravi. U skladu s time, STT nije mogao postati članom Ujedinjenih naroda, ni strankom regionalnih sporazuma u smislu glave VIII. Povelje Ujedinjenih naroda. *Ibid.*

¹⁶¹ Zato je za STT bio predviđen poseban novčani sustav, ali za prijelazno razdoblje bilo je predviđeno da se ostavi lira kao platežno sredstvo. *Ibid.*

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ Posebnost tog protectorata jest činjenica da su zaštitu obavljali Ujedinjeni narodi, dakle, međunarodna organizacija, a ne jedna država ili više njih. *Ibid.*

¹⁶⁵ *Ibid.*, str. 143.

Teritorij je podijeljen na zonu A (pod britansko-američkom upravom, i obuhvaćala je i sam grad Trst), i na zonu B (pod jugoslavenskom upravom)... "Memorandumom o suglasnosti" (5. listopada 1954., u Londonu) između Italije, Ujedinjene Kraljevine, Sjedinjenih Država i Jugoslavije, obavljena je podjela područja Trsta, tako da su zona B i mali dio zone A pripali Jugoslaviji, a glavni dio zone A Italiji. Konačno rješenje utvrđeno je jugoslavensko-talijanskim ugovorom zaključenim u Osimu (Ancona), 10. studenoga 1975. Njime je utvrđena morska granica u Tršćanskom zaljevu između Italije i Jugoslavije.¹⁶⁶

U sedam godina postojanja Slobodni teritorij Trsta ipak je bio poseban subjekt međunarodnog prava. Bio je stranka međunarodnih ugovora sklopljenih s državama, ali i s međunarodnim organizacijama.¹⁶⁷ STT je bio član Organizacije za europsku gospodarsku suradnju (OECE).¹⁶⁸

3.5.4. Jeruzalem

Slično rješenje onome predviđenome za Trst, pokušalo se primijeniti i na grad Jeruzalem, koji je, prema statutu što ga je predložilo Starateljsko vijeće Ujedinjenih naroda, također trebao biti pod izravnom međunarodnom upravom. Gradom je trebao upravljati guverner kojeg bi imenovalo Vijeće sigurnosti, dok bi nadzor obavljalo Starateljsko vijeće. Do primjene Statuta, kao ni u slučaju STT-a, nije došlo. Uzrok je bio arapsko-izraelski rat (1948.-1949.) koji je završio podjelom Jeruzalema između Izraela i Jordana. U novom arapsko-izraelskom ratu godine 1967., Izrael je okupirao cijeli Jeruzalem, te ga je integrirao u svoje državno područje i proglasio glavnim gradom.¹⁶⁹

3.5.5. Tanger

Gradom Tangerom su, kao rezultat nadmetanja kolonijalnih sila za utjecaj na tom strateški važnome gradu na ulazu u Gibraltarska vrata, početkom dvadesetog stoljeća, upravljali predstavnici velikih sila. Međunarodna uprava uređena je statutom prihvaćenim u pariškoj konvenciji od 18. prosinca 1923. Prema statutu je Tanger ostao dijelom Maroka (koji je u to doba bio pod protektoratom Francuske), ali je bio neutraliziran i demilitariziran, te podvrgnut posebnoj međunarodnoj upravi u kojoj su dominirale Francuska, Španjolska i Velika Britanija. Ugovori, koje je sklopio Maroko, protezali bi se i na Tanger samo ako bi suglasnost za to dala međunarodna uprava.¹⁷⁰

Tijekom Drugoga svjetskog rata, Španjolska je zaposjela grad i njime sama upravljala od 1940. do 1945. Prijašnje je stanje ponovno uspostavljeno nakon rata, na konferenciji održanoj u Parizu u kolovozu 1945., ali su tada međunarodnoj upravi pristupile i Sjedinjene Američke Države te Sovjetski Savez.¹⁷¹

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ Ugovore su zaključivale vojne vlasti, svaka za svoju zonu. *Ibid.*

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ Rezolucijama Opće skupštine UN-a 2253 i 2254 iz 1967. kao i rezolucijom Vijeća sigurnosti 252 iz 1968., Ujedinjeni narodi izjasnili su se da takve postupke i odluke Izraela ne smatraju pravno valjanima. Ujedinjeni narodi nisu priznali ni odluku Izraela iz 1980. kojom je Jeruzalem proglašen glavnim gradom. *Ibid.*, str. 144.

¹⁷⁰ "The Tangier Zone was a curious specimen of a protectorate. It was administered by an international body under powers delegated by the Sultan of Morocco, which in turn was a French protectorate. According to the Treaty of 1923 the protection in foreign countries of Moroccan subjects of the Tangier Zone is entrusted to France (Art. 6). On the other hand, treaties concluded by Morocco extended to Tangier only with the consent of the international legislative assembly of the Zone. Treaties to which all the powers signatories of the Act of Algeciras were parties apply automatically to the Zone.", Jennings, Watts, *op. cit.* (bilj. 23.), str. 272.

¹⁷¹ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 144.

3.5.6. Sveta Stolica i Država Vatikanskog Grada¹⁷²

Do godine 1870. postojala je Papinska država, a Papa je ujedno bio i svjetovni poglavar. Te godine, Papinska država uključena je u Kraljevinu Italiju, a Papa je prestao biti teritorijalni suveren.¹⁷³

Nakon što Papa nije želio pristati na takvo uređenje njegova položaja, talijanska vlada uredila je jednostrano njegov položaj. To je učinila Garancijskim zakonom od 13. svibnja 1871. Papina je osoba, prema tom zakonu, sveta i nepovrediva, a napad na njega kažnjavao se kao i napad na talijanskog kralja. Papa je na talijanskom području primao počasti koje su pripadale i suverenu, a imao je i prvenstvo koje su mu priznavali katolički vladari. U papinu posjedu ostale su i dalje Vatikanska i Lateranska palača te neka zemljišta. Sve Papine zgrade u kojima bi se povremeno održavale konklave ili sveopći crkveni sabori, ostale su nepovredive. Papa je ujedno imao i pravo slobodne korespondencije s cijelim svijetom.¹⁷⁴

No, posebno državno područje priznato je Vatikanu tek Lateranskim ugovorom od 11. veljače 1929.¹⁷⁵

Tim ugovorom, Papi je ustupljeno vrlo malo i neutralizirano područje koje nosi ime Država Vatikanskog Grada. Na tom neutraliziranom području, vlast obavlja Papa i tijela koje on odredi. Iako je Italija priznala papi pravo aktivnog i pasivnog poslanstva, u čl. 24. konstatira se da "...papa ne želi sudjelovati u svjetovnim suparništivima između država i na međunarodnim konferencijama o tim pitanjima, osim ako mu se države sporazumno obrate u obavljanju njegove mirovne misije, ili ako papa smatra potrebnim poslužiti se pravom upotrebe svojega moralnog i duhovnog utjecaja."¹⁷⁶

Treba istaknuti da je Papinska država prije 1870. bila prava država i subjekt međunarodnog prava. Papini diplomatski odnosi nisu se ni tada odnosili samo na probleme te svjetovne države, nego u prvom redu na položaj i pravno uređenje katoličke crkve u pojedinim državama. To je ostalo i poslije 1870., pa i 1929.

Nakon Lateranskih ugovora, valja razlikovati položaj pape od položaja Države Vatikanskog Grada, čiji je papa državni glavar.¹⁷⁷

Sveta Stolica održava danas redovite diplomatske odnose s oko 150 država, ali i s Europskom unijom.¹⁷⁸ Ima svoje predstavnike u organizacijama kojih je član (npr. pri Među-

¹⁷² "Vatikan (pun naziv Država Vatikanski Grad), država na Apeninskom poluotoku, enklava na SZ dijelu Rima na desnoj obali Tibera s 0,44 km, oko 750 stanovnika. Sjedište glavnih tijela Katoličke crkve. Osim bazilike Sv. Petra i Vatikanske palače, Država Vatikanskog Grada obuhvaća neke crkve i zgrade izvan Vatikana te papinu ljetnu rezidenciju Castel Gandolfo. Službeni jezik je talijanski, ali u nekim službenim aktima rabi se i latinski.", Hrvatski Opći Leksikon, *op. cit.* (bilj. 105.), str. 1051.

¹⁷³ No, papa je i dalje razmjenjivao diplomatske predstavnike s katoličkim i mnogim nekatoličkim državama, a pitanja katoličke crkve i dalje su se uređivala konkordatima, koji su imali oblik međunarodnih ugovora. Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7), str. 145.

¹⁷⁴ Kod pape akreditirani diplomatski zastupnici stranih država uživaju u Italiji sve imunitete, privilegije i oslobođenja koja im po međunarodnom pravu pripadaju, a papinskim su zastupnicima osigurane uobičajene povlastice kad putuju Italijom u svoje odredište ili se odande vraćaju. Kardinali uživaju privremeni imunitet u vrijeme kad se bira novi papa. *Ibid.*, str. 145.-146.

¹⁷⁵ "Istog dana, Sveta Stolica i Italija zaključile su još dva sporazuma, koji su s Lateranskim ugovorom činile cjelinu. Bili su to Konkordat kojim se uređivao položaj katoličke crkve u Italiji, i financijska konvencija, kojom se Sveta Stolica odrekla naknade koju joj je Italija dugovala od ukidanja papinske države. Konkordat iz 1929. izmijenjen je Sporazumom Svete Stolice i Republike Italije, zaključenim u Rimu 18. veljače 1984. Razlog za zaključenje tog novog sporazuma bila je potreba da se predratni Konkordat uskladi s Ustavom Italije iz 1947., s odlukama Drugog Vatikanskog koncila, te s političkim i društvenim promjenama koje su se u Italiji zbile u posljednjim desetljećima.", *Ibid.*; Italija za Vatikan obavlja službe koje su nužne za život određenog područja, kao što su policijska služba te služba čistoće. Wallace, *op. cit.* (bilj. 59.), str. 78.

¹⁷⁶ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 146.

¹⁷⁷ *Ibid.*

¹⁷⁸ Diplomatska služba Svete Stolice brine se ujedno i za interese Države Vatikanskog Grada. Sveta Stolica održava redovite diplomatske odnose s oko 150 država, gotovo isključivo u rangu nuncija ili pronuncija Svete Stolice i

narodnoj agenciji za atomsku energiju), ali i promatrače kada nije član neke međunarodne organizacije (npr. pri Ujedinjenim narodima).

Osim Međunarodne agencije za atomsku energiju, Sveta Stolica je članica Vijeća za kulturnu suradnju Vijeća Europe, a svojstvo promatrača ima, osim u Ujedinjenim narodima, i u Organizaciji američkih država, ali i u mnogim drugim međunarodnim organizacijama.¹⁷⁹

Osim što je stranka mnogih međunarodnih ugovora vjerskog karaktera, Sveta Stolica je i stranka mnogih univerzalnih i regionalnih ugovora svjetovnog karaktera. Stranka je Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata (1949.) i Dopunskih protokola te konvencije (1977.), Bečke konvencije o diplomatskim odnosima (1961.), Bečke konvencije o konzularnim odnosima (1963.), Europske konvencije za zaštitu arheološke baštine (1969.), te nekih ugovora o zaštiti prava čovjeka, o prosvjeti i kulturi, o smanjenju oružanja itd.¹⁸⁰

Državi Vatikanskog Grada neki pisci odriču značenje države, poglavito zbog malog teritorija i malo državljana.¹⁸¹ Zbog specifičnosti i uske povezanosti sa Svetom Stolicom, njezin međunarodni subjektivitet je ograničen. Kao što smo već rekli, njezine interese u međunarodnim odnosima štiti diplomatska služba Svete Stolice, koja i danas zaključuje ugovore za nju.¹⁸² Mogli bismo reći da je, na svojevrsan način, Država Vatikanskog Grada pod protektoratom Svete Stolice. U ovome slučaju ulogu zaštitnice ima nedržavni entitet, odnosno subjekt međunarodnog prava *sui generis*.

Iako zbog svojih malih dimenzija i posebne namjene, Država Vatikanskog Grada dobrovoljno ne sudjeluje u mnogim međudržavnim organizacijama i kolektivnim ugovorima,¹⁸³ njezin cjelokupan položaj u miru i u ratu (neutralnost koja se poštovala u Drugome svjetskom ratu), govori u prilog tome da se Vatikan može smatrati minijaturnom državom.¹⁸⁴

3.6. Međunarodna teritorijalna uprava (International Territorial Administration, ITA)

Ujedinjeni narodi trenutno obavljaju jednu od najizazovnijih zadaća od njihovog utemeljenja, a to je uprava nad dva teritorija - Kosovo i Istočni Timor. U oba primjera, ali i u ostalima koje ćemo spomenuti, Ujedinjeni narodi sučeljavaju se sa zadaćom upravljanja područjem koje nema vlastite uprave, pa je nju nužno prije svega stvoriti ili obnoviti.¹⁸⁵

Kao što smo vidjeli, uključivanje međunarodnih organizacija u rješavanje problema međunarodne uprave počelo je još u vrijeme Lige naroda.¹⁸⁶

veleposlanika s druge strane. Veleposlanici nekih (60) država pri Svetoj Stolici sjede izvan Rima, jer su u istodobno akreditirani u nekoj drugoj državi (najčešće u Francuskoj, Njemačkoj, Švicarskoj i Ujedinjenoj Kraljevini), a neki čak u vlastitom glavnom gradu (Island, Malta i dr.). Sveta Stolica ima diplomatske odnose i s Europskom Unijom. Osim toga, na 16 mjesta ima apostolske izaslanike. To su papini predstavnici bez diplomatskog svojstva, kojima je zadaća da na dodijeljenom području bdiju nad položajem Crkve i o tome obavještavaju papu. *Ibid.*, str. 146.-147.; Republika Hrvatska uspostavila je diplomatske odnose sa Svetom Stolicom 8. veljače 1992. i to na razini nuncijature to jest veleposlanstva (ambasade). *Ibid.*

¹⁷⁹ Sudionik je i Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi te mnogih drugih međunarodnih konferencija. *Ibid.*, str. 147.

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ 13. studenoga 1993. Vatikan je imao 472 državljana. Od toga su 323 crkvene osobe, 49 laika i 99 pripadnika švicarske straže. U načelu se državljanstvo Države Vatikanskog Grada duplicira s izvornim i gubi se ako je prestao odnos koji ga je prouzročio. *Ibid.*

¹⁸² *Ibid.*

¹⁸³ Ipak, Država Vatikanskog Grada član je nekih međunarodnih (međuvladinih) organizacija: Svjetske poštanske unije, Međunarodne unije za telekomunikacije, Međunarodnog vijeća za žito itd. *Ibid.*

¹⁸⁴ *Ibid.*; Neki drže da iako Sveta Stolica smatra da njezin međunarodni subjektivitet proizlazi iz vjerskog i duhovnog autoriteta, takav argument nije prihvatljiv u međunarodnoj zajednici iz razumljivih razloga. To bi, naime, uspostavilo presedan i za ostale religijske organizacije, pa bi se i one mogle pozivati na vlastiti međunarodni subjektivitet. Wallace, *op. cit.* (bilj. 59.), str. 77.

¹⁸⁵ Wild, *op. cit.* (bilj. 66.), str. 583.

¹⁸⁶ Vidi: supra poglavlje 3.5.1. i 3.5.2.

Kada govorimo o međunarodnoj teritorijalnoj upravi, srećemo se s dva problema. U prvom redu to je pitanje suvereniteta područja koje je pod upravom međunarodne zajednice, a tek zatim problem efektivnog upravljanja određenim područjem.¹⁸⁷

Međunarodna teritorijalna uprava obuhvaća tri aspekta: upravljanje izbjegličkim kampovima i kampovima raseljenih osoba što čini visoki povjerenik za izbjeglice (UNHCR); materijalnu pomoć i upravljanje teritorijem što čini Ured visokog predstavnika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini.¹⁸⁸

Postavlja se pitanje koji su razlozi da se uprava nad određenim područjem predaje međunarodnoj zajednici.

Kako bismo odgovorili na to pitanje moramo znati u kolikom se opsegu poslovi uprave predaju međunarodnoj zajednici. Imamo primjere gdje se odgovornost međunarodne zajednice proteže samo na organizaciju i vođenje izbjegličkih kampova.¹⁸⁹ Tu su i posebni programi Ujedinjenih naroda kao što je *World Food Programme* koji vode programe materijalne pomoći, osobito pribavljanja hrane i medicinskih potrepština.¹⁹⁰

Teritorijalna uprava znači formalno konstituiranu, lokalno baziranu strukturu koja upravlja određenim područjem. Teritorijalna uprava može biti *ograničena* (specijalizirana za određena pitanja, za rješavanje određenih problema), i *potpuna* (teritorijalna uprava u širem smislu). Tijela međunarodnih organizacija nadziru upravu koju vodi lokalno stanovništvo ili cjelokupnom upravom izravno rukovodi.¹⁹¹

Dva su razloga zbog kojih se uprava nad određenim područjem povjerava međunarodnim tijelima. Prvi od njih odnosi se na nesposobnost lokalnih dužnosnika i upravnih službenika, odnosno, na nepostojanje organizacije uprave uopće.¹⁹² Drugi se pak odnosi na činjenicu da bi uprava u rukama pojedinih lokalnih dužnosnika ili službenika mogla obavljati na način koji se sukobljava sa zaštićenim vrijednostima, proklamiranim ciljevima, ljudskim pravima itd.¹⁹³

Postavlja se pitanje zašto se međunarodna zajednica uopće angažira u spomenutim slučajevima, i na spomenuti način. Odgovor ćemo naći analiziramo li genezu nastanka i oblikovanja pristupa međunarodnih organizacija unutarnjim problemima pojedinih država, problemima pojedinih regija.

Međunarodne organizacije prvi put organiziraju teritorijalnu upravu u slučaju Slobodnoga grada Gdanjska, u kojemu je Liga naroda imala određene ovlasti u razdoblju od 1920. do 1939. godine. Liga naroda djelomice je upravljala i Saarskom oblasti između dva rata, ali i kolumbijskim gradom Leticijom od 1933. do 1934. Odmah nakon Drugoga svjetskog rata, Njemačkom i Austrijom upravljali su saveznici.

Na primjeru Slobodnog teritorija Trsta, svoju ulogu upravitelja prvi put su trebali imati Ujedinjeni narodi. Kako do realizacije Slobodnog teritorija Trsta nikada nije niti došlo, Ujedinjeni narodi su svoju prvu zadaću u spomenutom smislu imali u Kongu u razdoblju od 1960. do 1964. Godine 1967. osnovano je Vijeće UN-a za Jugozapadnu Afriku (kasnije Namibiju), koje je trebalo upravljati tim područjem, ali je Južna Afrika onemogućila to međunarodno tijelo u obavljanju funkcija.

¹⁸⁷ Wild, *op. cit.* (bilj. 66.), str. 583.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ Jedan od primjera je Dadaab kamp u Keniji. *Ibid.*, str. 584.

¹⁹⁰ Npr. UN Inter-Agency Humanitarian Programme je bio isključivo odgovoran za distribuiranje hrane i medicinskih potrepština u 3 sjeverne pokrajine Iraka (Arbil, Dihouk i Suleimaniyeh) od 1996. godine. *Ibid.*

¹⁹¹ *Ibid.*

¹⁹² Primjer za to je nepostojanje izbjegličkih kampova, ili potreba za materijalnom i socijalnom pomoći koju ne mogu osigurati lokalni organi.", *Ibid.*, str. 592.

¹⁹³ "...problem is the absence of 'good governance'.", "After the defeat of Germany at the end of the Second World War, the Allies filled the governmental vacuum in Germany and Austria by administering both territories for a time.", *Ibid.*

Više od dvadeset godina kasnije UN je preuzeo upravljanje Zapadnom Saharom (1991.) i Kambodžom (1991.-1992.). Od 1994. do 1996. razne institucije EUAM-a (European Union Administration of Mostar), upravljale su tim bosansko-hercegovačkim gradom. U sklopu daytonskog procesa stavljena su pod upravu Ujedinjenih naroda područja Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema. Iako predviđena, međunarodna uprava nikada nije zaživjela na primjeru grada Rijeke (1919.), Jeruzalema (1947.) i Sarajeva (1994.).¹⁹⁴

U Leticiji, Istočnoj Slavoniji, Saarskoj pokrajini i Mostaru, međunarodna teritorijalna uprava je primijenjena da riješi problem suvereniteta dotičnog područja. Odgovorom na pitanje tko upravlja, daje se implicitno i odgovor na pitanje tko vlada područjem, tj. tko obavlja vlast.

Međunarodna uprava djeluje na način da raspodjeljuje zastupljenost pojedinih etničkih skupina, ili preuzima cjelokupnu izravnu upravu nad područjem, ali u točno određenom prijelaznom razdoblju. Upravu za točno određeno razdoblje, Ujedinjeni narodi predstavili su u kolumbijskom gradu Leticiji.¹⁹⁵ Na tom primjeru najbolje se vidi još jedna zadaća predstavnika međunarodne zajednice. Naime, snage Ujedinjenih naroda postavljaju se između zaraćenih strana (Kolumbija i Peru), stvarajući na taj način tampon-zone, s ciljem da se spriječi eskalacija sukoba.¹⁹⁶ Takva djelatnost tijela međunarodne zajednice aktualna je 90-tih godina u Istočnoj Slavoniji.¹⁹⁷

Povijesnim primjerima zasnovani su presedani na koje se poziva i u kojima pronalazi uzor i današnja međunarodna uprava, u bilo kojem dijelu svijeta.

Od lipnja godine 1999., misija Ujedinjenih naroda na Kosovu (UNMIK) upravlja tim područjem. Iste godine počela je misija Ujedinjenih naroda u Istočnom Timoru.¹⁹⁸ U slučaju Kosova i Istočnog Timora upotrijebljen je plenarni oblik međunarodne teritorijalne uprave. Neki smatraju da je Istočni Timor presedan, jer je to prvi slučaj gdje su Ujedinjeni narodi zapravo stvorili novu državu.¹⁹⁹

Sudbina Kosova, još je pod znakom pitanja. Naime, još nije pronađen model međunarodne teritorijalne uprave koji bi istodobno zadovoljio interese Srba i Albanaca, ali i interese međunarodne zajednice. UNMIK (*United Nations Mission in Kosovo*), je zamijenio upravu tijela Savezne Republike Jugoslavije. No, glavni cilj tog poteza bio je osigurati autonomiju Kosova.²⁰⁰ U dogleđno vrijeme međunarodnu teritorijalnu upravu zamijenit će upravna tijela lokalnog stanovništva.²⁰¹

Široke ovlasti tijela međunarodne zajednice vidimo na primjeru Bosne i Hercegovine, u kojoj Ured visokog predstavnika (OHR, Office of the High Representative) ima znatne ovlasti u zakonodavnoj djelatnosti kao i mogućnost smjene izabranih službenika, dok ostale međunarodne organizacije predlažu i potvrđuju izbor stranih državljana kao članova ključnih

¹⁹⁴ *Ibid.*, str. 586.

¹⁹⁵ Peru je okupirao kolumbijski gradić i pokrajinu Leticiju 1933. godine što je prouzročilo ratni sukob između te dvije južnoameričke države. *Ibid.*, str. 587.

¹⁹⁶ *Ibid.*, str. 587.-588.

¹⁹⁷ Tako ističe Wilde: "This use of ITA resurfaced thirty years later in Eastern Slavonia, which by 1995 was occupied by local Serbs forces loyal to the Federal Republic of Yugoslavia (FRY). Croatia and 'local Serbs authorities' signed an agreement introducing transitional period, which ran from 1995 to 1998, during which the territory was administered by the united Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia (UNTAES). After this period, administrative control would be handed over to Croatia.", *Ibid.*, str. 589.

¹⁹⁸ *Ibid.*, str. 585.

¹⁹⁹ *Ibid.*, str. 585.- 586.

²⁰⁰ "...substantial autonomy", *Ibid.*, str. 595.

²⁰¹ Koriste se različiti argumenti kako bi opravdali dosadašnju praksu međunarodne zajednice, u tom smislu ističe Wilde: "The 'democratic' use for ITA is triggered when local actors are deemed to be either actively opposed to a particular political agenda or unable to govern satisfactorily because they are insufficiently rooted in a "democratic" tradition. UNMIK's initial exercise of full administrative powers, despite being charged with effecting 'substantial autonomy', was undertaken not only because institutions of self-government had not yet been created, but also because local people were not 'ready' to handle administrative authority." (...) "In Bosnia and Herzegovina, the international appointments-such as that of the governor of the Central Bank by the IMF-introduced individuals with democratic experience alongside local appointees perceived as lacking in such experience.", *Ibid.*

upravnih institucija. Predsjednik Europskog suda za ljudska prava obavlja određena imenovanja za Ustavni sud BiH i za Komisiju za raseljene osobe. Vijeće ministara Vijeća Europe obavlja određena imenovanja u Vijeće za ljudska prava. Glavni ravnatelj UNESCO-a obavlja određena imenovanja za Komisiju za očuvanje nacionalnih spomenika. Predsjednik Europske banke za obnovu i razvoj obavlja određena imenovanja za Komisiju za javne korporacije. Međunarodni monetarni fond imenovao je prvog guvernera Narodne banke BiH. Predsjedatelj Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE) imenuje ombudsmana za ljudska prava. U svim navedenim tijelima, osim u Komisiju za raseljene osobe, Komisiji za zaštitu nacionalnih spomenika i Komisiji za javne korporacije imenovani ne smiju biti državljani Bosne i Hercegovine ili susjednih država.²⁰²

Mostar je 1993. podijeljen vojno i politički na dva dijela - jedan nadziru Hrvati, a drugi Bošnjaci. Međunarodna teritorijalna uprava postala je nužna onoga trenutka kada je postalo jasno da nikakvi pregovori ne mogu dosegnuti stupanj konsenzusa koji bi omogućio normalan suživot.²⁰³ Kao i u slučaju Istočne Slavonije, i tu se zapravo radi o rješavanju problema suvereniteta nad određenim teritorijem.²⁰⁴ U Istočnoj Slavoniji, cilj je bio asistirati uspješnom prijenosu vlasti sa separatističkih lokalnih snaga.²⁰⁵

Da bi se primijenio koncept međunarodne teritorijalne uprave nije nužno da se radi o vanjskim problemima, problemima međudržavnog karaktera.²⁰⁶

Krajem godine 1995., Brčko, formalno multietnička zajednica, bilo je podijeljeno između dva entiteta Bosne i Hercegovine-Federacije Bosne i Hercegovine (Federacije) i Republike Srpske (RS). Svaka strana tvrdila je da ima isključivo pravo nad cijelim distriktom. Daytonski je sporazum prihvatio etničku podjelu Bosne i Hercegovine između dva entiteta, dok je s druge strane proklamirao povratak raseljenih osoba u njihove domove. Kako entitetska granica za područje distrikta nije dogovorena Daytonskim sporazumom, to se pitanje našlo pred arbitražnim sudom.

Godine 1997. arbitražni je sud utvrdio da Republika Srpska nije provela dogovoreni povratak izbjeglih i raseljenih i da nije poduzela sve potrebne i moguće mjere da se taj proces ubrza, te je zato dodijelio određene upravne ovlasti OHR-ovu supervizoru, uključujući i zakonodavne, a sve sa ciljem da se ubrza povratak izbjeglica i demokratizacija.²⁰⁷

Međunarodna teritorijalna uprava često se dovodi u vezu i uspoređuje s protektoratom kao starijim institutom međunarodnog prava. Protectorat također obuhvaća određene upravne ovlasti države zaštitnice, ili više njih nad teritorijem države štitenice, ali bez formalne inkorporacije dotičnog područja. Plenarna uprava takvih područja bila je uporišna točka kolonizacijskih procesa afričkog područja tijekom 19. stoljeća.²⁰⁸ Moćne europske države toga doba služile su se protektoratom da bi se domogle područja država štitenica. Jesmo li i danas svjedoci sličnih događaja?

²⁰² *Ibid.*

²⁰³ "Use of ITA resurfaced in the 1990s, with the dissolution of the former Yugoslavia. As discussed previously, the EUAM administered Mostar from 1994 to 1996 so as to temporarily solve the sovereignty problem caused by the failure of local factions to agree on governing the city jointly. It also responded to a governance problem by replacing governments in West and East Mostar opposed to unification with a (single) government supporting unification. By promoting unification, it would try to solve the sovereignty problem permanently, removing the need for its presence as the temporary solution to that problem.", *Ibid.*, str. 594.

²⁰⁴ Vrlo sličnu situaciju imamo u slučaju Saarske oblasti i Leticije, gdje se javlja pitanje suvereniteta, odnosno situacija u kojoj dvije države ističu svoje argumentima potkrijepljene zahtjeve za odnosnim teritorijem. Dakle, radilo se o pitanju međunarodnog statusa teritorija. *Ibid.*, str. 590.

²⁰⁵ "In the case of Eastern Slavonia, the local Serb forces favored unification with the FRY as part of a 'Greater Serbia.'" *Ibid.*

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ Godine 1999., djelovanjem arbitražnog suda, uspostavljen je svojevrsni kondominijum dva entiteta nad distriktom Brčko kojim upravlja lokalna, jedinstvena multietnička uprava. Ovako brzom ujedinjenju, pomogli su sigurno pojedini upravni akti koje je donio OHR-ov supervizor. *Ibid.*, str. 594.-595.

²⁰⁸ Pojam protektorata u funkciji kolonizacije već smo ranije spomenuli, vidi: supra, uz bilj. 3.4.1.

“Nesposobnost primitivnog čovjeka da upravlja vlastitim područjem”²⁰⁹, kao i “potreba za civiliziranjem zaostalog stanovništva”²¹⁰, bili su neki od argumenta kojima su se opravdavali protektorati toga doba.

Danas su protektorati, u kojima ulogu zaštitnice ima samo jedna država, vrlo rijetki. Češće se u toj ulozi nalazi cjelokupna međunarodna zajednica, to jest neka međunarodna organizacija.

Međunarodnu teritorijalnu upravu uglavnom prate atributi “privremena”, “vremenski ograničena”, “prijelazna” itd., ali što je sa slučajevima u kojima je ona suočena s mogućnošću vremenski neizvjesnog i neograničenog postojanja. Takav slučaj, čini nam se, moguće je promatrati na primjeru Bosne i Hercegovine.

4. Republika Bosna i Hercegovina nakon Daytonskog sporazuma

“Prirodno stanje odlikuje sloboda i jednakost među ljudima; prirodni zakon - razum - uči ljude da su jednaki i da ne smiju činiti štetu jedan drugome. Nezgoda je toga stanja što se svatko mora brinuti za njegovo održanje, a pojedinci bi mogli biti pristrani u rješavanju sporova. Taj nedostatak može se otkloniti društvenim ugovorom kojim se svaki pojedinac odriče onog dijela prirodnog prava da sam brani i održava prirodno stanje.” (John Locke, Društveno-politički nazori)²¹¹

Rat u Bosni i Hercegovini bjesnio je od 1992. do 1995. Završen je Daytonskim sporazumom.²¹² Tim sporazumom, nije samo završen oružani sukob, nego je uspostavljen i temelj budućoj upravnoj organizaciji države Bosne i Hercegovine. Mogli bismo reći da je ulogu društvenog ugovora, kako ga definira Locke, na primjeru Bosne i Hercegovine odigrao upravo Daytonski mirovni sporazum.

Daytonski sporazum je potpisan u Parizu 14. prosinca 1995. godine, kao *Opći okvirni sporazum za mir u BiH*.²¹³

Taj dokument²¹⁴ ima jedanaest članaka, te isto toliko aneksa: Aneks 1-A - Sporazum o vojnim aspektima mirovnog rješenja, Aneks 1-B - Sporazum o regionalnoj stabilizaciji, Aneks 2 - Sporazum o granici među entitetima i srodnim pitanjima, Aneks 3 - Sporazum o izborima, Aneks 4 - Ustav, Aneks 5 - Sporazum o arbitraži, Aneks 6 - Sporazum o pravima čovjeka, Aneks 7 - Sporazum o izbjeglicama i prognanicima, Aneks 8 - Sporazum o komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika, Aneks 9 - Sporazum o javnim poduzećima Bosne i Hercegovine, Aneks 10 - Sporazum o provedbi civilnih aspekata, Aneks 11 - Sporazum o međunarodnim operativnim policijskim snagama.²¹⁵ Glavni cilj sporazuma bio je zaustaviti ratni sukob. U Aneksu 1-A, odnosno u Sporazumu o vojnim aspektima mirovnog rješenja, zaraćene strane složile su se: povući svoje snage iza crte razdvajanja, napustiti područja koja su sporazumom prepuštena drugoj strani, povući sve teško oružje u vojarne i vojna skladišta. Osim prekida neprijateljstava, strane su se obvezale (Aneksom 1-B) i na suradnju

²⁰⁹ Wild, *op.cit.* (bilj. 66.), str. 602.

²¹⁰ *Ibid.*

²¹¹ The Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.utm.edu/research/iep//locke.htm>, 23.4.2004.

²¹² “Mirovni sporazum postignut je u Daytonu, u američkoj saveznoj državi Ohio, potkraj studenog 1995. Sporazum je sklopljen između predsjednika Republike Hrvatske, Republike Bosne i Hercegovine i Savezne Republike Jugoslavije, uz sudjelovanje predstavnika konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine, Hrvata, Bošnjaka i Srba, uz veoma aktivno sudjelovanje američkih dužnosnika.” Smerdel, B., Sokol, S., *Ustavno pravo*, Zagreb, Informator, 1998., str. 297.

²¹³ *Ibid.*

²¹⁴ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina Sloan, E., *Bosnia and the New Collective Security*, London, Praeger, 1998., str. 83.

²¹⁵ Bakotić, B., *Daytonski sporazum*, Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1998., str. 6.

s ciljem stabilizacije regije, te na pregovore pod nadzorom Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE).²¹⁶

Osim uspostave trajnog mira i većeg stupnja regionalne sigurnosti, Opći okvirni sporazum nastoji pokrenuti normalno djelovanje državnih tijela, normalizaciju života. Aneks 3, odnosno Sporazum o izborima, postavio je zadatak OSCE-u da uspostavi izborni sustav u Bosni i Hercegovini. Sporazum o izbjeglicama i prognanicima (Aneks 7), poziva UNHCR da pripremi plan repatrijacije i povratka raseljenih osoba. Sporazum o Međunarodnim operativnim policijskim snagama, povjerio je Ujedinjenim narodima organizaciju policijskih snaga. Sporazum o provedbi civilnih aspekata (Aneks 10), predviđa instituciju visokog predstavnika čija je zadaća koordinirati aktivnostima organizacija i agencija uključenih u projekt civilnog aspekta mirovnog rješenja.²¹⁷

U prosincu 1995., Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda ovlastilo je države članice da na rok od godine dana uspostave međunarodne provedbene snage (IFOR, *International Implementation Force*)²¹⁸ koje će nadzirati i podupirati provedbu odredbi Sporazuma o vojnim aspektima mirovnog rješenja i Sporazuma o regionalnoj stabilizaciji.²¹⁹

IFOR su zamijenile Stabilizacijske snage (SFOR, *Stabilization Force*).²²⁰

Upravo se Sporazum o provedbi civilnih aspekata (uz Sporazum o izbjeglicama i prognanicima) vrlo teško provodio. Međunarodna zajednica je od početka bila svjesna da će normalizacija života, početak normalnog djelovanja državnih i upravnih tijela, biti znatno teže postići od prestanka ratnih sukoba.²²¹

Međunarodna zajednica često opravdava svoju sveprisutnost nedovoljnim stupnjem demokratičnosti lokalnog stanovništva, odnosno lokalnog upravnog kadra. Tako, primjerice, Wild ističe da je upravo na primjeru Bosne i Hercegovine, provedba postavljenih demokratskih ciljeva stavljena u ruke OHR-a, a zato što se opravdano sumnja u doraslost lokalnog upravnog aparata tim zadacima. ITA nastoji, kroz privatizaciju, uspostaviti tržišno gospodarstvo te slobodu medija.²²²

²¹⁶ Sloan, *op.cit.* (bilj. 214.), str. 83.

²¹⁷ Na Pariškoj mirovnoj konferenciji, u prosincu 1995., na tu je dužnost imenovan Carl Bildt. Tijekom mandata osnovao je Vijeće za provedbu mira, koje je uključivalo 40 zemalja i 10 međunarodnih organizacija, s ciljem koordinacije napora humanitarnih agencija, Ujedinjenih naroda, UNHCR-a i OSCE-a. Na mjestu visokog predstavnika zamijenio ga je Carlos Westendorp, njega pak Wolfgang Petrich, a tu dužnost trenutno obavlja Lord Paddy Ashdown. *Ibid.*, str. 84.

²¹⁸ "Uviđajući potrebu za osiguranjem djelotvorne provedbe odredaba ovog Aneksa, te radi osiguranja poštovanja, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda poziva se da ovlasti države članice ili regionalne organizacije i aranžmane da uspostave IFOR koji će djelovati sukladno glavi VII. Povelje Ujedinjenih naroda. Stranke znaju i suglasne su da se te Provedbene snage mogu sastojati od kopnenih, zračnih i pomorskih jedinica tih država koje su članice NATO-a, razmještenih u Bosni i Hercegovini kako bi pridonijele osiguranju poštovanja odredaba ovog Aneksa. Stranke znaju i suglasne su da će IFOR imati pravo razmještanja s obje strane granične crte između entiteta te u cijeloj Bosni i Hercegovini.", Bakotić, *op.cit.* (bilj. 215.), str. 22.; Provedbu sporazuma trebale su jamčiti snage NATO-a od 60,000 vojnika., Lerotić, Z., *Postdaytonska Hrvatska, Politička misao*, sv. 33., br. 4., 1996., str. 138.; "Odmah potom Vijeće sigurnosti je rezolucijom S/1031 (1995) UNPROFOR zamijenilo IFOR-om sastavljenim od kopnenih, zračnih i pomorskih snaga NATO-a, uz sudjelovanje i nekih država nečlanica NATO-a." Lapaš, D., *Sankcija u međunarodnom pravu*, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu, 2004., str. 217.

²¹⁹ "The transfer of authority from UNPROFOR to IFOR took place on 20 December 1995, when all NATO and non-NATO forces participating in the operation came under the command and control of IFOR commander. By early 1996, some 50,000 troops from 15 NATO nations, and 10,000 troops from 16 non-NATO nations, had deployed to Bosnia as part of operation Joint Endeavor.", Vidi: Sloan, *op.cit.* (bilj. 214.), str. 84.

²²⁰ Tako navodi Sloan: "NATO foreign and defense ministers concluded that a reduced military presence was needed to provide stability necessary for consolidating the peace. They agreed that NATO should organize a Stabilization Force, to be known as Operation Joint Guard and to be activated on the day that IFOR's mandate expired (20 December 1996).", *Ibid.*, str. 92.; "Godinu dana kasnije, na inicijativu NATO-a, Vijeće sigurnosti donijelo je rezoluciju S/1088 (1996) kojom je IFOR zamijenjen SFOR-om.", Lapaš, *op.cit.* (bilj. 218.), str. 217.

²²¹ "Zbog toga je njemački ministar vanjskih poslova Klaus Kinkel ponovio: 'U Bosni nema samostojeće stabilnosti, pa će se stoga civilna implementacija Daytonskog sporazuma morati osigurati izvana' (Klaus Kinkel, 1996).", Lerotić, *op.cit.* (bilj. 218.), str. 138-139.

²²² Vidi: Wilde, *op.cit.* (bilj. 66.) str. 601.

Postoje, naime, i oni koji smatraju da je jedinstvena, multietnička država Bosna i Hercegovina, suprotna pravu naroda na samoodređenje.

Henry Kissinger, danas sigurno najuvjerljiviji pristaša ideje o podjeli Bosne, nedavno je dramatičnim riječima opisao sadašnje stanje: "Dvadeset tisuća američkih vojnika nalazi se u središtu predstojeće krize. U ovom trenutku sve izgleda mirno, jer se nalazimo pred uraganom... S obzirom na prošlost, multietnička je država suprotna načelu samoodređenja, a to je načelo glavni cilj američke politike od doba Woodrowa Wilsona... Sadašnje izborno ruglo u Bosni prema tome treba biti prekinuto. Jedini pravi izborni proces, najkompatibilniji s američkom povijesnom privrženošću samoodređenju, bio bi plebiscit u svakoj etničkoj regiji, gdje bi se moglo jednostavno izabrati između multietničke Bosne i neke druge vrste podjele."²²³

Postavlja se pitanje je li međunarodna zajednica jedini pravi integrativni čimbenik države Bosne i Hercegovine, te je li model međunarodne teritorijalne uprave, kao i u slučaju Istočnog Timora, poslužio za stvaranje iz temelja nove države.²²⁴

S obzirom na zaštitu i vrhovni nadzor međunarodne zajednice, čiji visoki predstavnik od 1998. ima proširen mandat pa sam donosi odluke koje ustavna tijela ne mogu donijeti, te s obzirom na osiguranu nazočnost jakih međunarodnih vojnih snaga za stabilizaciju (SFOR), država Bosna i Hercegovina djeluje kao protektorat.²²⁵

Zamisao o protektoratu Ujedinjenih naroda ili Europske zajednice, često se spominjala tijekom 1993. u sklopu različitih prijedloga za prekid ratnih sukoba i buduće ustrojstvo Bosne i Hercegovine, odnosno pojedinih njezinih dijelova ili gradova.²²⁶

Isto tako postavlja se katkad i pitanje je li podvrgnutost države Bosne i Hercegovine suradnji s Haškim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) puka članska obveza unutar Ujedinjenih naroda, ili ograničenje suverene jurisdikcije u sklopu protektorata međunarodne zajednice.²²⁷

U prvom članku Ustava Bosne i Hercegovine, koji se nalazi u Aneksu 4 Općeg okvirnog sporazuma, ističe se kontinuitet Republike Bosne i Hercegovine koja nastavlja pravno postojanje prema međunarodnom pravu kao država, uz prilagodbu unutarnjeg ustroja prema predviđenim odredbama Sporazuma. Također se ističe da Bosna i Hercegovina ostaje članica Ujedinjenih naroda, te da može zatražiti članstvo u organizacijama unutar sustava Ujedinjenih naroda i drugim međunarodnim organizacijama.²²⁸

²²³ Cit. prema: Lerotić, *op. cit.* (bilj. 218.), str. 139.; Međutim, financijski izvještaji u Sjedinjenim Državama iz toga doba potvrđuju zapravo suprotno. SAD su svake godine, prosječno, radi održavanja vlastitih snaga u Bosni i Hercegovini, koje su usput rečeno tamo stacionirane radi provedbe Daytonskog sporazuma, odnosno ideje o jedinstvenoj BiH, trošile 3 i pol milijarde dolara. *New York Times*, Aug. 8, 1996

²²⁴ U tom smislu navodi Wild: "OHR has gradually begun to assert administrative authority to ensure the continuation of Bosnia and Herzegovina as a state. For example, on March 7, 2001, OHR dismissed Ante Jelavić as the elected Croat representative of the state presidency, and banned him from holding public and party offices in the future, because Jelavić's declaration of independence on the part of Herzeg-Bosna. Since Herzeg-Bosna is the Croatian component of the Federation entity, OHR exercised governance in an effort to prevent the Federation from unraveling.", Wilde, *op. cit.* (bilj. 66.), str. 596.

²²⁵ Smerdel, Sokol, *op. cit.* (bilj. 212.), str. 299.

²²⁶ Andrassy, Bakotić, Vukas, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 111.

²²⁷ Tako Ustav Bosne i Hercegovine u čl. 9. određuje: "Nijedna osoba koja izdržava kaznu što ju je izrekao Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju i nijedna osoba protiv koje je taj sud podigao optužnicu, a koja se nije pokorila nalogu da izađe preda nj, ne može se kandidirati ni biti imenovana ili birana ili na koji drugi način postavljena na bilo koju javnu funkciju na području Bosne i Hercegovine." Za tekst Ustava Bosne i Hercegovine, vidi supra. bilj. 215.; Međutim, treba imati na umu da jednaku međunarodnu obavezu suradnje s Haškim sudom imaju i Republika Hrvatska kao i Republika Srbija i Crna Gora. Smatramo da je ovdje bitan oprez, jer bi se lako moglo zaključiti da se i ove dvije države nalaze pod protektoratom međunarodne zajednice, ukoliko bismo spomenutu obavezu tumačili suviše ekstenzivno.

²²⁸ Za tekst Ustava Bosne i Hercegovine, vidi supra. bilj. 215.

Uz to, prema stavku 7. članka 2. svoga Ustava, Bosna i Hercegovina ostaje ili postaje strankom međunarodnih sporazuma nabrojanih u Prilogu I. Ustava.²²⁹

Na osnovi spomenutog, možemo zaključiti da Bosna i Hercegovina sigurno nije protectorat potpunog oblika.²³⁰ No, neke odredbe Ustava, a osobito Aneksa 10 koji sadržava Sporazum o provedbi civilnih aspekata mirovnog rješenja, daju naslutiti oblik ograničenog protectorata.²³¹

Tako npr. od devet članova Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, čak tri bira predsjednik Evropskog suda za prava čovjeka. Osim toga, suci koje odabere predsjednik Evropskog suda za prava čovjeka, ne smiju biti državljani Bosne i Hercegovine ni bilo koje od susjednih zemalja.²³²

Nadalje, prvoga guvernera Središnje banke Bosne i Hercegovine imenovao je Međunarodni monetarni fond. Ni on nije smio biti državljanin Bosne i Hercegovine ni neke od susjednih zemalja.²³³

Također, u članku 1. stavku 1. i stavku 2. Sporazuma o provedbi civilnih aspekata mirovnog rješenja, nalazi se poziv "većem broju međunarodnih organizacija i ustanova" te poziv na "postavljanje visokog predstavnika međunarodne zajednice" kako bi pomogli u provedbi civilnih aspekata mirovnog rješenja koja obuhvaća veliki raspon aktivnosti, uključujući nastavak humanitarne pomoći dokle god to bude potrebno, obnovu infrastrukture i gospodarsku obnovu, uspostavu političkih i ustavnih institucija u Bosni i Hercegovini, promicanje poštovanja prava čovjeka i povratka prognanika i izbjeglica²³⁴ te slobodne i poštene izbore prema rokovima iz Aneksa 3. Općem okvirnom sporazumu.²³⁵

²²⁹ A to su: Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948., Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata iz 1949. sa Ženevskim protokolima I-II iz 1977., Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. s Protokolom iz 1966., Konvencija o državljanstvu udatih žena iz 1957., Konvencija o smanjenju slučajeva bezdržavljanstva iz 1961., Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965., Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966., Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. s fakultativnim protokolima iz 1966. i 1989., Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979., Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni iz 1984., Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni iz 1987., Konvencija o pravima djeteta iz 1989., Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji iz 1990., Evropska povelja za regionalne ili manjinske jezika iz 1992., Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina iz 1994. Bakotić, *op. cit.* (bilj. 215.), str. 97.

²³⁰ Tako npr. čl. 5., Ustava BiH, određuje da Predsjedništvo Bosne i Hercegovine samostalno vodi vanjsku politiku, imenuje veleposlanike i druge međunarodne predstavnike Bosne i Hercegovine, predstavlja Bosnu i Hercegovinu u međunarodnim i evropskim organizacijama i ustanovama, te može zatražiti članstvo u organizacijama i ustanovama kojih Bosna i Hercegovina nije članica. Za tekst Ustava BiH, vidi supra. bilj. 215.

²³¹ Usp. supra, uz. bilj. 3.1.

²³² Čl. 6. Ustava BiH, za tekst Ustava BiH vidi: supra. bilj. 215.

²³³ Guverner može dati odlučujući glas u Upravnom odboru Središnje banke ako je broj glasova izjednačen. čl.7. Ustava BiH, *ibid.*

²³⁴ "Zbog kompleksnosti s kojim su sučeljene, stranke zahtijevaju postavljanje visokog predstavnika, koji će se imenovati u skladu s mjerodavnim rezolucijama Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda." čl. 1. Sporazuma o provedbi civilnih aspekata mirovnog rješenja, za tekst Sporazuma vidi supra. bilj. 215.

²³⁵ Sporazum tako predviđa: "Stranke zahtijevaju da OSCE usvoji i ustanovi program izbora za Bosnu i Hercegovinu kako je izloženo u ovome Sporazumu (čl. 2. st. 1., Aneks 3., Sporazum o izborima)...Stranke zahtijevaju da OSCE nadzire, na način koji će OSCE utvrditi, a u suradnji s drugim međunarodnim organizacijama koje OSCE smatra potrebnim, pripremu i provedbu izbora za Zastupnički dom Bosne i Hercegovine, za Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, za Zastupnički dom Federacije Bosne i Hercegovine, za Narodnu skupštinu Republike Srpske, za Predsjedništvo Republike Srpske, i ako je to izvedivo, za kantonalna zakonodavna tijela i općinska tijela vlasti. (čl. 2., st. 2.)... U tu svrhu stranke zahtijevaju da OSCE osnuje privremenu izbornu komisiju. (čl. 2. st. 3.)... Komisija usvaja izborna pravila i propise glede: registracije političkih stranka i nezavisnih kandidata; zakonske podobnosti kandidata i birača; uloge domaćih i međunarodnih promatrača izbora; osiguranje otvorene i poštene izborne kampanje; te utvrđivanje, objavljivanje i ovjere konačnih izbornih rezultata. Stranke će se u potpunosti pridržavati izbornih pravila i propisa, neovisno o bilo kakvim unutrašnjim zakonima i drugim propisima. (čl. 3. st. 1.)" *ibid.*, str. 72.

Važno sredstvo u rukama visokog predstavnika jest njegova konačna ovlast glede tumačenja Sporazuma o provedbi civilnih aspekata mirovnog rješenja.²³⁶

Sporazumom o međunarodnim operativnim policijskim snagama, Republika Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, zahtijevaju da Ujedinjeni narodi, odlukom Vijeća sigurnosti, uspostave operaciju UNCIVPOL, to jest Međunarodne operativne policijske snage Ujedinjenih naroda (IPTF) zbog provedbe, u cijeloj Bosni i Hercegovini, programa pomoći. IPTF bi bio autonoman glede obavljanja svojih dužnosti, a njegovim aktivnostima koordinirao bi visoki predstavnik. Na čelu IPTF-a bio bi povjerenik, koji bi dobivao upute visokog predstavnika.²³⁷ Pomoć IPTF-a uključuje, između ostalog, izobrazbu osoblja za osiguranje primjene prava te procjenu prijetnji javnom poretku i savjetovanje glede sposobnosti službi za osiguranje primjene prava da se nose s takvim prijetnjama.²³⁸ Možemo se konačno zapitati: ne približava li se na taj način angažman međunarodne zajednice protekciji kao jednom od oblika protektorata?

Neki, pak, vide paralelizam i sličnosti između daytonskog uređenja Bosne i Hercegovine s onim predviđenim Berlinskim kongresom iz 1878.²³⁹

Sve su češći pozivi na promjenu daytonskog uređenja. Zanimljivo je da ne dolaze samo iz Bosne i Hercegovine, ili iz njoj susjednih zemalja, nego i od vrlo uglednih teoretičara prava iz cijeloga svijeta. Dio njih se slaže da je politika međunarodne zajednice, poglavito njeninog visokog predstavnika, neokolonijalistička te da ne vodi prema provedbi proklamiranih ciljeva. Robert Bruce Hitchner, ravnatelj Centra za međunarodne programe Sveučilišta u Daytonu i predsjednik tamošnjeg projekta "Daytonski mirovni sporazumi", u svojoj dijagnozi polazi od postavke da je od potpisivanja sporazuma proteklo osam godina, a Bosna i Hercegovina još ne funkcionira kao prava demokratska država. Hitchner dalje navodi da demokracije u BiH neće biti sve dok visoki predstavnik bude svoje široke ovlasti koristio za "neokolonijalističku politiku". Dayton je stvorio politički sustav koji zapravo onemogućuje da ta zemlja upravlja sama sobom bez međunarodne nazočnosti.²⁴⁰

5. Zaključak

Protektorat nije institut suvremenog doba, ali sigurno nije ni institut koji je rekao posljednju riječ.

Danas su rjeđi slučajevi u kojima ulogu države zaštitnice ima samo jedna država. Tridesetih godina prošlog stoljeća, na scenu stupa novi model - međunarodna teritorijalna uprava. U ulozi zaštitnice javlja se međunarodna zajednica najčešće posredstvom međunarodnih organizacija.

Odnos protektorata, odnos države zaštitnice i štíćenice, bio je aktualan i u doba kolonizacije, ali i dekolonizacije. Aktualan je i danas kada težište toga odnosa nije samo u zaštiti slabije države i preuzimanju ovlasti iz domene njezinih vanjskih poslova. Danas, na područjima gdje je angažirana, međunarodna zajednica, nastoji pospješiti demokratizaciju, stvoriti ili obnoviti lokalnu upravu, pomoći u obnovi ratom razrušenih sela i gradova, ali i odnosa među ljudima. Dakle, protektorat se javlja kao sredstvo međunarodne zajednice (pa i međunarodnog pravnog sustava) u ostvarenju tih općih ciljeva. Koliko su takve aktivnosti međunarodne zajednice u skladu sa željama lokalnog stanovništva, i kakvi će biti konačni rezultati, pokazat će vrijeme.

²³⁶ *Ibid.*, str. 148.

²³⁷ *Ibid.*, str. 151.-152.

²³⁸ *Ibid.*, str. 153.

²³⁹ Jure Krišto, Hrvatski institut za povijest, http://www.suh-bih.hr/aktivnosti/Okrugli_stol.htm, 25.3.2004.

²⁴⁰ <http://www.slobodnadalmacija.hr/20030904/bih03.asp>, 2.4.2004.

Summary

The paper begins with the analysis of the institute of protectorate, and of all other forms in which the institute of protectorate could be found, particularly in those forms that were created in the classical international law.

Further more, the main characteristics of this institute are being analyzed (its influence on an international legal capacity of a protected state), as well as the various forms of this institute (quasiprotectorate, collective protectorate, protection etc.). Besides, the author deals with the institute of the International Territorial Administration (ITA), specially concentrating on the state of Bosnia and Hercegovina, and its legal international status. At the end, the author notes the transformation of the protectorate in the sense of the classical international law as a bilateral relation between the protector and the protected state into the modern institute of the International Territorial Administration, used by the international community as a mean by which the international legal order is being secured.

Keywords: protectorate, forms of protectorate, international community

Literatura

1. Andrassy, J., Bakotić, B., Vukas, B., Međunarodno pravo, sv. 1, Zagreb, Školska knjiga, 1998.
2. Andrassy, J., Međunarodno pravo, Zagreb, Školska knjiga, 1998.
3. Bakotić, B., Daytonski sporazum, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu, 1998.
4. Hoffman, G., "Protectorates", u: Bernhardt, R. (ur.) Encyclopedia of Public International Law, sv. 10, Amsterdam, New York, Oxford, Tokyo, North-Holland, 1987.
5. Hrvatski opći leksikon, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1996.
6. Ibler, V., Rječnik međunarodnog javnog prava, Zagreb, Informator, 1987.12.
- Jennings, R., Watts, A., Oppenheim's International Law, sv. 1., Essex, Longman, 1992.
7. Klaić, B., Rječnik stranih riječi, Zagreb, Nakladni zavod MH, 1986.
8. Lapaš, D., Sankcija u međunarodnom pravu, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu, 2004.
9. Lerotić, Z., "Postdaytonska Hrvatska", Politička misao, sv. 33., br. 4., 1996.
10. Sloan, E., Bosnia and the New Collective Security, London, Praeger, 1998.
11. Sokol, S., Smerdel, B., Ustavno pravo, Zagreb, Informator, 1998.
12. Wallace, R., International Law (A Student Introduction), London, Sweet and Maxwell, 1997.
13. Wenborn N. Matthews, C., Ljubljana, Kronika XX. stoljeća, Mladinska knjiga, 1994.
14. Wild, R., "From Danzig to East Timor and Beyond: The Role of Interanational Territorial Administration", AJIL, sv. 95, br. 3, 2001.

Međunarodni ugovori

1. Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 16., 1993.
2. Deklaracija o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima, Međunarodno javno pravo-Izbor dokumenata, Institut za međunarodno pravo i međunarodne odnose, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu, 1977.
3. Povelja Ujedinjenih naroda, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 15., 1993.

Ostali izvori

1. Wright, Q., Mandates and United Nations, 22. ožujka 2004., <http://reference.allrefer.com/encyclopedia/M/mandates.html>,
2. The Columbia Electronic Encyclopedia, 22. ožujka 2004., <http://reference.allrefer.com/encyclopedia/P/protecto.html>
3. <http://www.slobodnadalmacija.hr/20030904/bih03.asp>, 22. 4. 2004
4. http://www.suh-bih.hr/aktivnosti/Okrugli_stol.htm, 25. 3. 2004.
5. <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/an.htm>, 25. 4. 2004.
6. The Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.utm.edu/research/iep/l/locke.htm>, 23. 4. 2004.

Popis kratica

AJIL	American Journal of International Law
BiH	Bosna i Hercegovina
CIA	Central Intelligence Agency
EUAM	European Union Administration of Mostar
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FRY	Federal Republic of Yugoslavia
IAEA	International Atomic Energy Agency
ICAO	International Civil Aviation Organization
IFOR	International Implementation Forces
IMO	International Maritime Organization
IMF	International Monetary Fund
IPTF	International Police Task Force
ITA	International Territorial Administration
ITU	International Telecommunication Union
MH	Matica Hrvatska
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
OHR	Office of the High Representative
OSCE	Organization for Security and Cooperation in Europe
P.L.O.	Palestinian Liberation Organization
RS	Republika Srpska
STT	Slobodni Teritorij Trsta
UK	United Kingdom
UN	United Nations
UNCIVPOL	United Nations Civilian Police
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNHCR	United Nations Office of the High Commissioner for Refugees
UNMIK	United Nations Mission in Kosovo
UPU	Universal Postal Union
USA	United States of America
WHO	World Health Organization
WIPO	World Intellectual Property Organization

124. str. prazna